Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

BERETNING

OM

DET NORDISKE HISTORIKERMØDE I ÅRHUS

7.-9. AUGUST 1957

UDGIVET AF

ORGANISATIONSUDVALGET

1958

BERETNING

OM

DET NORDISKE HISTORIKERMØDE I ÅRHUS
7.-9. AUGUST 1957

Udgivet af

ORGANISATIONSUDVALGET

1958

For støtte til historikermødets afholdelse
rettes en ærbødig tak til

Undervisningsministeriet,
Aarhus Oliefabriks Fond for almene Formaal
og
Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse

Omslags- og titelvignet:
Aarhus Universitets hovedbygning set fra Universitetsparken

PRINTED IN DENMARK BY AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE

INDHOLD

I. Forberedelser 5

II. Mødets åbning 9

C. O. Bøggild-Andersen: Velkomsttale (præsidiets medlemmer).

Halvdan Koht: Opgavene vore.

III. Foredrag 14

Sverre Hartmann: Varslene til de nordiske legasjoner før 9. april 1940.

Folke Lindberg: Den ryska faran i svensk opinion från mitten av 1800-talet till första världskriget.

Yrjö Blomstedt: Domarnas kompetens i Finland under 1600-talets senare hälft.

Poul Enemark: Den økonomiske baggrund for de første oldenborgske kongers udenrigspolitik.

Herman Schück: Linköpings domkapitel under 1200-talet.

Steinar Kjærheim: Norsk trelasteksport på 1700-tallet. Tollregnskaper og privatregnskaper.

Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden.

Knut Mykland: Christian Frederik og bankmøtet i Christiania 1813.

Sture Waller: Bismarck och den slesvig-holsteinska frågan hösten 1863.

Niels Skyum-Nielsen: Hvorledes tolkes et middelalderligt privilegium?

C. O. Bøggild-Andersen: Christiern 2. og Povl Helgesen.

Olof Jägerskiöld: Grundlinjer i svensk utrikespolitik 1721—1809.

Harald Jørgensen: Det nordslesvigske spørgsmåls rejsning i efteråret 1918.

Axel Linvald: Christian Frederiks Trondhjemsrejse og det første Eidsvoldsmøde. Enevælde eller folkestyre.

Karl E. Birnbaum: Målsättningar för tysk diplomati under första världskrigets tidigare år (1914—15).

Aimo Halila: Strukturproblem vid landsbygdens lokala självförvaltning i Finland under 1700-talet.

Curt Weibull: Goternas utvandring från Sverige.
Einar Eriksen Kleppe: Danske og engelske forbilder for norsk pengepolitikk i Norges Banks første år.
Mikko Juva: Skandinavismens inverkan på de politiska strömningerna i Finland.
Asgaut Steinnes: Hundekongen.
Eino Jutikkala: Om möjligheterna och metoderna att beräkna Finlands folkmängd på 1600-talet.
Ingrid Hammarström: Europeisk och svensk prisutveckling under 1500-talets förra hälft.

IV. Mødets afslutning 68
Sture Bolin: Aritmetisk formel — penninghistorisk slagruta.

V. Sammenkomster og udflugter 70

I.

FORBEREDELSER

Ved afslutningen af det nordiske historikermøde i Åbo i 1954 indbød professor, dr. phil. TROELS FINK Nordens historikere til at samles næste gang i 1957 i Århus.

I fortsættelse af denne indbydelse nedsattes en komité af danske historikere (navnene findes s. 8) og et snævrere programudvalg til at forberede mødet i Århus. Professor, dr. phil. C. O. BØGGILD-ANDERSEN, Århus, blev formand for dem begge, og i programudvalget sad desuden:

Professor, dr. phil. POVL BAGGE, København.
Direktør for nationalmuseet, professor, dr. phil. JOHS. BRØNDSTED, København.
Professor, dr. phil. AKSEL E. CHRISTENSEN, København.
Professor, dr. phil. TROELS FINK, Århus.
Professor, dr. phil. ASTRID FRIIS, København.
Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, København.
Overarkivar, dr. phil. HOLGER HJELHOLT, København.
Rigsarkivar SVEND AAKJÆR, København.

På et lidt senere tidspunkt oprettedes i Århus en organisationskomité til at gennemføre alle praktiske arrangementer i forbindelse med historikermødet. Denne komité havde professor C. O. BØGGILD-ANDERSEN som formand og bestod af:

Professor TROELS FINK (generalsekretær).
Arkivar, mag. art. VAGN DYBDAHL.
Lektor, dr. phil. KNUD HANNESTAD.
Lektor, mag. art. ERIK RESKE-NIELSEN.
Museumsdirektør, dr. phil. HELGE SØGAARD.
Cand. mag. HANS PETER CLAUSEN (sekretær).

I august 1955 udsendte programudvalget efter forhandling med repræsentanter for de enkelte nordiske lande følgende skrivelse til de nationale komiteer:

»På det nordiske historikermøde i Åbo i 1954 blev det besluttet, at det næste nordiske historikermøde skulle holdes i Århus i 1957, og der var enighed om, at der også ved dette historikermøde skulle være et fælles rapportemne. Efter forhandlinger med forskellige nordiske historikere og efter drøftelser på et møde i Den danske komité for historikernes internationale samarbejde, har man besluttet sig for følgende rapportemne for historikermødet i Århus 1957:

Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden.

Man udbeder sig en rapport fra hvert af de nordiske lande i et omfang på 2—3 ark, svarende til de rapporter om emnet »Ståndssamhällets upplösning i Norden«, der blev afgivet på historikermødet i Åbo i 1954.

For at give rapportørerne god tid til deres arbejde, anmodes de nationale komitéer om snarest belejligt at udpege en rapportør. Navnene på de pågældende bedes meddelt til medundertegnede, prof. dr. phil. Troels Fink, Institut for nyere historie, Aarhus Universitet, Århus. Rapporterne må foreligge i trykklar stand senest den 1. marts 1957«.

Følgende historikere påtog sig at udarbejde de grundlæggende rapporter:

Professor, dr. phil. Aksel E. Christensen, København.
Professor, fil. dr. Vilho Niitemaa, Åbo.
Cand. mag. Björn Thorsteinsson, Reykjavik.
Cand. philol. Grethe Authén Blom, Oslo.
Professor, fil. dr. Erik Lönnroth, Göteborg.

I december 1956 kunne komiteen for historikermødet udsende følgende indbydelse:

Til Nordens historikere.

Ved det nordiske historikermøde i Åbo i august 1954 blev det besluttet, at det følgende møde skulle holdes 1957 i Århus.

Danmarks historikere har herved den ære at indbyde alle nordiske fagfæller til dette møde, som vil finde sted på Aarhus Universitet den 7.–9. august 1957. En enkel velkomstfest vil blive arrangeret den 6. august om aftenen.

På historikermødet i Göteborg i 1951 vedtoges det, at de internationale historikerkongressers arbejdsform med skriftligt udarbejdede og trykte rapporter om et større problemkompleks af mere almen interesse skulle prøves også ved de nordiske historikermøder. En sådan rapport med bidrag, der belyste emnet fra hvert lands synspunkt, blev forelagt på mødet i Åbo, og samme praksis vil blive fulgt i Århus. Emnet bliver »Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden«. Rapporten vil i god tid blive tilstillet mødedeltagerne.

I øvrigt omfatter programmet foredrag efter deltagernes eget valg.

Vi beder om, at historikere, der ønsker at holde foredrag, nu anmelder det emne, de vil behandle. For at der kan være passende tid til diskussion i tilknytning til foredragene, er det nødvendigt, at disse ikke varer mere end 35 minutter.

Af praktiske grunde skal foredragene ikke anmeldes direkte til kongressens arrangører, men til den nationale komité i foredragsholderens land. Tilbud om foredrag sendes inden 1. marts 1957 i

Finland til professor Pentti Renvall, Bredavägen 24, Grankulla, Helsingfors.
Island til professor Þorkell Jóhannesson, Háskóli Islands, Reykjavik.
Norge til cand. philol. Edvard Bull, Husebygrenda 5 c, Smestad, Oslo.
Sverige til professor Sture Bolin, Nicolovius väg 8, Lund.

De nationale komiteer må viderebefordre anmeldelserne til historikermødets programudvalg senest i løbet af marts måned 1957. Adressen er: professor Troels Fink, Aarhus Universitet, Århus; til denne adresse sendes også tilbud om foredrag fra Danmark. Da der ikke kan holdes et ubegrænset antal foredrag på de tre mødedage, og da vi har villet undgå, at for mange foredrag holdes samtidig, er tallet på foredragsholdere fra de enkelte lande ansat således:

Finland, Norge og Danmark hver 4—5,
Island 1—2 og Sverige 6—7.

Programmet vil så vidt muligt blive lagt således, at foredrag fra samme emnekreds ikke holdes samtidig.

På mødets anden dag — den 8. august — vil der blive arrangeret en udflugt pr. bus til historisk interessante steder i Østjylland.

Anmeldelse af deltagelse i mødet må ske senest den 15. maj 1957 under adressen *Det nordiske historikermøde, Aarhus Universitet, Århus, Danmark*, hvorefter nærmere program vil blive fremsendt.

Danmarks historikere glæder sig over at stå som værter for dette møde og håber på talrig deltagelse.

Århus og København i december 1956.

KOMITEEN FOR DET NORDISKE HISTORIKERMØDE I ÅRHUS 1957

C. O. Bøggild-Andersen
Professor, dr. phil., Århus
Formand

Adam Afzelius
Professor, dr. phil., Århus

Troels Fink
Professor, dr. phil., Århus

P. G. Lindhardt
Professor, dr. theol., Århus

Povl Bagge
Professor, dr. phil., København

Astrid Friis
Professor, dr. phil., København

Erik Reske-Nielsen
Lektor, mag. art., Århus

Johs. Brøndsted
Direktør for Nationalmuseet, dr. phil.

P. V. Glob
Professor, dr. phil., Århus

Else Kai Sass
Professor, Århus

Aksel E. Christensen
Professor, dr. phil., København

Knud Hannestad
Lektor, dr. phil., Århus

Helge Søgaard
Museumsdirektør, dr. phil., Århus

Jens Clausen
Lektor, Århus

Sven Henningsen
Professor, dr. phil., København

R. Willerslev
Universitetsadjunkt, dr. phil., Århus

Vagn Dybdahl
Arkivar, mag. art., Århus

Holger Hjelholt
Overarkivar, dr. phil., København

Sv. Aakjær
Rigsarkivar, København

Johan Hvidtfeldt
Landsarkivar, Viborg.

I juni måned 1957 udsendtes rapporten til de historikere, der havde meldt sig til mødet. Rapporten var tilrettelagt og redigeret af arkivar, mag. art. Vagn Dybdahl. – I begyndelsen af juli modtog deltagerne en bekræftelse på deres tilmeldelse, et foreløbigt program med deltagerliste samt en bog om Århus, der venligt var stillet til rådighed for mødedeltagerne af Århus kommune.

Som tilskud til dækning af udgifterne ved mødet modtog man kr. 1.200. – fra »Den grevelige Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse« og kr. 2.000. – fra Aarhus Oliefabrik A/S, mens staten stillede en garantisum på kr. 10.000. – til rådighed.

Det samlede deltagerantal var 361. Heraf kom 67 fra Finland, 2 fra Island, 51 fra Norge, 103 fra Sverige og 137 fra Danmark. Desuden var der en enkelt deltager fra Frankrig. – 135 af historikermødets deltagere var indkvarteret på studenterkollegierne i Universitetsparken.

II.

MØDETS ÅBNING

ONSDAG DEN 7. AUGUST

Kl. 9,00 åbnedes mødet i universitetets aula. Organisationskomiteens formand, professor, dr. phil. C. O. BØGGILD-ANDERSEN, bød deltagerne velkommen med følgende ord:

Ved det 10. nordiske historikermøde i Åbo i august 1954 blev det besluttet, at næste møde skulle holdes i 1957 i Århus.

Århus by og Aarhus Universitet føler det som en ære, at mødet er lagt til det yngre af vore to universiteter, med fuld samstemning fra vore kolleger i København. Og det er en stor glæde for os, at så mange historikere og historikerfruer fra alle de fem nordiske lande er kommet til stede.

De nordiske historikermøder er for længst blevet en fast institution. Og de har vist sig i høj grad frugtbare ved at samle Nordens historikere til diskussioner i større og mindre kredse, foredrag og sammenkomster. Disse møder har gjort det muligt for forskere, lærere og studerende i de fem lande at komme i personlige kontakter, som har givet værdifulde impulser ud over, hvad det trykte ord formåede. Ny opgaver og ny problemstillinger er spiret frem heraf. I en tid, hvor »der Zauberlehrling« er forgrundsfigur, er åndsvidenskabernes stadige nyprøvelse frem for alt nødvendig. Deltagerne får ved disse møder ny muligheder for at lære at kende hinandens lande og folk. Derved er de nordiske historikermøder blevet et vigtigt led i bestræbelserne for at styrke det nordiske samarbejde på en række felter.

For første gang holdes et nordisk historikermøde i Jylland. Den jyske halvø vil gerne modtage sine gæster fra Finland, Island, Norge, Sverige og Danmark med den gæstfrihed, som med større eller mindre grund tillægges dens befolkning. Aarhus

Universitet, Århus byråd og institutioner i og uden for byen har efter evne stræbt, at mødedeltagerne skal få både åndeligt og andet udbytte af dette stævne på jysk grund. Lad os håbe, at de upålidelige knægte, der fungerer som vejrguder her til lands, vil være gunstige.

På det danske udvalgs vegne byder jeg Dem alle hjerteligt velkommen til Århus. Aarhus Universitets rektor beder mig hertil føje sin hilsen. Han er desværre forhindret i at være her i dag, men sender sine varmeste ønsker.

Hvad angår mødets plan henviser jeg til det trykte program. De, som ønsker yderligere oplysninger, vil kunne få dem i mødets bureau på universitetet.

Endnu en gang: Hjertelig velkommen.

Det 11. nordiske historikermøde er åbnet.

Til præsident for historikermødet valgtes professor C. O. Bøggild-Andersen. Vicepræsidenter blev:

Professor Astrid Friis, København.
Professor Pentti Renvall, Helsingfors.
Rigsarkivar Asgaut Steinnes, Oslo.
Professor Sture Bolin, Lund.

De øvrige medlemmer af præsidiet blev:

Professor Oscar Nikula, Åbo.
Cand. mag. Björn Thorsteinsson, Reykjavik.
Professor Knut Mykland, Bergen.
Professor Johan Schreiner, Oslo.
Professor Torvald Höjer, Stockholm.
Professor Erik Lönnroth, Göteborg.
Professor Sven A. Nilsson, Uppsala.
Overarkivar Holger Hjelholt, København.

Professor Troels Fink var mødets *generalsekretær*.

Kl. 9,15 Plenarmøde. Præsident: BØGGILD-ANDERSEN.
Professor, dr. philos. HALVDAN KOHT: *Opgavene vore.*

Professor Bøggild-Andersen bød Halvdan Koht velkommen med ordene:

Jeg giver herpå ordet til professor Halvdan Koht. Professor Koht vil tale om »Opgavene vore«. Det har været os en stor glæde, at nordisk historieforsknings berømte nestor har sagt ja til at holde indledningsforedraget. Vi ser heri et blandt mange vidnesbyrd om, at den ånd og kraft, som i over et halvt århundrede har ydet så store indsatser i nordisk og international historievidenskab, stadig er utrættet.

Professor Koht har ordet.

Referat af professor Kohts foredrag:

Indledningsvis opridsede foredragsholderen historikernes to opgaver: Vi er granskere, og vi er lærere. Selv om en historiker ikke har stilling i skolen eller ved et universitet, har han alligevel et kald og en pligt til at lægge sine granskninger frem. Som lærere må vi give et godt eksempel ved at adlyde det ubønhørlige krav om fuld sandhed. Foredragsholderen citerede en mindetale, Sofus Bugge havde holdt over en norsk historiker: »Sanddruhed og pålidelighed havde gennemtrængt hans personlighed, så hans værker fik et moralsk stempel«. Dette må også være målet for os.

Alt arbejde må være samvittighedsfuldt gjort. Dette krav er fælles for håndens og åndens arbejde. Målet er at nå frem til sandheden om fortiden. Det er et stort mål, og sandheden når vi aldrig. Vi søger ikke blot fakta, men også forståelse af fakta. Vi spørger ikke blot: hvad? Men også: hvorfor? Vi vil forstå drivkræfterne i udviklingen, personernes motiver, vi vil gøre fortiden levende. Historien fremmer forståelsen af fortiden, derfor er den en del af åndslivet.

Naturvidenskabernes fremskridt har kunnet skabe et nyt livssyn, men også historien kan blive grundlag for en ny forståelse. Holberg har sagt: »Jeg holder historievidenskaben for den nyttigste videnskab næst Guds ord«. Jo mere vi forstår af fortiden, desto rigere bliver evnen til at forstå livssam-

menhængen. Historien har magt over sindene. Diktatorerne ønsker at kontrollere lærebøgerne og opfattelsen af historien, enhver der skriver lærebøger gør sig tanker om de mennesker, han vil skabe et billede af. I gamle dage var lærebøgerne i det ydre objektive, men de lagde vægt på konger og krige og kom til at skabe en overvægt i skildringerne af staten som magtinstrument. Vi må i stedet prøve at nå til så rig forståelse af historien som muligt.

Den samtidige debat kan give forskningen interesse for et bestemt problem. Striden om magtfordelingen mellem forbundsregeringen og enkeltstaterne i USA gav stødet til en udforskning af stridighederne mellem »federalists« og »antifederalists« ved forfatningens tilblivelse. Den senere strid om den sociale lovgivnings forhold til forfatningen fik forskerne til at interessere sig for dette spørgsmål i debatten før forfatningens vedtagelse. I Danmark blev forskningen sat i gang af striden om Slesvig og Holsten, i Norge skabte den nationale bevægelse en forskning af middelalderen, i Sverige har man drevet en forskning af stormagtstiden, og nu interesserer man sig for overgangen fra adelssamfund til demokrati. I Europa vakte nationalismen en historisk forskning, og stormagtstridighederne nødvendiggjorde en historieforskning. I vore dage er det det sociale syn og det internationale samarbejde, der skaber en historieforskning.

Al historie må ind i den sociale sammenhæng. Når personalhistorien kan blive rigtig historie er det, fordi den kan få en social side. Enhver biografi må sætte personen ind i en tidssammenhæng. Lokalhistorie må ses på baggrund af de internationale forhold, hvorved den kan få almindelig interesse. Historieværker om enkelte firmaer kan også få almindelig interesse, hvis firmaet sættes ind i en sammenhæng. En lærebog som Kr. Erslevs om middelalderen virker i dag meget lokalt bundet. Alt ses ud fra Europas synsvinkel. Kristendommen og Islam skildres kun, såvidt de virkede på Europas skæbne. Kulturpåvirkningerne fra Asien må med i historien. Vi må forstå de asiatiske landes betydning for Europa. Vi kan også forstå europæisk historie bedre, hvis vi ser på udviklingen i andre verdensdele. Feudalismen i Japan kan fremme forståel-

sen af de kræfter, der bevirker feudalisme. Selv de indianske kulturer kan skabe forståelse af visse sammenhænge i Europa. Det er naturligt, at nordisk historieforskning først og fremmest søger sine emner i nordisk historie; men den bør også interessere sig for verdenshistorie. Snorre indleder sine kongesagaer med ordene: Kringla Heims – hele verden – det bør være motto for forskningen.

Til studiet af samfundsforholdene hører også studiet af åndslivet. Der er plads til skildring af enkeltmands indsats, men set i sammenhæng med samtiden.

I næste række kommer samspillet med udlandet. Vil vi interessere udlandet for nordisk historie må vi skildre den, så den belyser den almindelige historie. Vi må vise de påvirkninger, som kom til Norden, og den indflydelse, der udgik fra Norden. Det siges så ofte, at verden er blevet mindre. Rigtigere er det at sige, at verden er blevet større. Nu lever vi med i hele verden, der er mere og mere at tage stilling til. Det ville være utænkeligt, om det ikke satte spor i historieforskningen senere.

Hvad nytte har vi af historien? Vi kan kun lære lidt, hvis vi gør historien til moralsk lærebog; men bestræber vi os for at se sammenhængen, kan vi sige som Holberg: Historien lærer mig at kende landene, den lærer at kende menneskene, den lærer mig at kende mig selv. Dette er et mål.

Historieopfattelsen kan blive en religion, men det er ikke forskerens opgave at forkynde religion. Han kan holde blikket åbent. Han kan være beskeden i valget af emne; men han må ikke være beskeden i behandlingen af emnet. Hvis han ser sit emne i større sammenhæng, kan hans arbejde blive en lille sten i den store bygning.

Foredraget vil blive trykt i *Nordisk Tidsskrift*.

III.

FOREDRAG

Alle foredragene blev holdt på Aarhus Universitet. Bortset fra plenarmøderne var foredragene fordelt på 3 sektioner.

ONSDAG DEN 7. AUGUST

Kl. 10,15 Sektion 1. Præsident: TROELS FINK.

Overretssakfører SVERRE HARTMANN, Oslo: *Varslene til de nordiske legasjoner før 9. april 1940.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Forelesningen tok sikte på å belyse, dels de tyske forutsetninger for å gi et varsel til Danmark og Norge få dager før invasjonen, dels på å undersøke hvorvidt og eventuelt hvorfor der var noen forskjell på innholdet av varslet vedrørende Danmark og vedrørende Norge. Dertil knyttet seg spørsmålet om hvorfor varslene ikke ble trodd eller tillagt vekt. Av særlig interesse var det da å fastslå årsaken til at det danske utenriksministerium kom til å føle seg beroliget av henvendelsen den 5. april til Oslo via den norske minister i København. Til slutt foretok foreleseren en analyse av utenriksminister Halvdan Kohts rolle i de avgjørende dagene mellom 2. og 5. april 1940.

Fremstillingen ble begrenset til å omfatte tiden fra Hitler fastsatte angrepsterminen den 2. april inntil den 5. april. Grunnen til denne begrensning var følgende:

Under det avsluttende møte i »Alte Reichskanzlei« ved middagstider den 2. april anmodet Hitler generalstabssjefen for Gruppe XXI, oberst Erich Buschenhagen, om å redegjøre for hovedlinjene i de ferdig utarbeidede planer for angrepet på Danmark og Norge. Da obersten var ferdig, stillet Hitler ham følgende spørsmål, som Buschenhagen var alldeles uforberedt

på: »Når kan aksjonen senest avblåses?«. Generalstabssjefen måtte studere timeplanen (»Zeitkalender«) før han kunne gi svaret: »W(eserübung) ÷ 5 dager«. Hitler tok opplysningen til etterretning: »Godt, så bestemmer jeg meg for den 9. april«. (Ifølge Buschenhagens foredrag kunne operasjonene starte 8.–9. eller 10. april). Episoden (som general Buschenhagen hadde referert overfor foreleseren) avslørte på den ene side det meget interessante at Hitler på et så sent tidspunkt var sterkt nølende og forsiktig. Men først og fremst ble det fastslått at angrepsordren senest kunne tilbakekalles den 4. april. Dermed hadde man et objektivt vurderingsgrunnlag for å bestemme tidspunktet når et varsel senest måtte være gitt om ønsket og motivet var å få avblåst aksjonen. Det måtte jo da være meddelt så tidlig at en eventuell mobilisering eller andre tiltak i det nøytrale utland eller hos vestmaktene kunne bli registrert hos Hitler senest den 4. april. Men det var på det rene at oberst Oster ga varslet så sent at en slik reaksjon ikke kunne inntre tidsnok. Heri så foreleseren, om ikke et formelt bevis, så ihvertfall et overordentlig sterkt indisium på at Osters motiv ikke var å hindre at angrepet fant sted. Denne oppfatning hadde ubetinget støtte i uttalelser fra hans to gjenlevende medvitere. Hans ønske var å fremkalle den tilbakeslags-atmosfære som generalstabssjefen for hæren, Halder, anså nødvendig for å sette iverk et kup. Der måtte først foreligge et militært nederlag. Det behøvde ikke å være av stort omfang, men det måtte manifestere seg på en slik måte at folket – og ikke minst det nedre offiserskorps – ble klar over at Hitler ikke var den store feltherre som Polenkrigen hadde gjort ham til i de fleste tyskeres øyne.

På den annen side var det ikke nødvendig å meddele flere eller andre militære data enn denne *politiske* hensikt krevet. Og dette var da årsaken til at meldingene vedrørende Danmark og Norge faktisk hadde fått en så forskjellig karakter, noe de samtidige innberetninger og telegrammer bærer et tydelig bud om.

Den dav. hollandske militærattaché, major Sas, som var oberst Osters bindeledd til de nordiske legasjoner, hadde under og etter krigen gitt særdeles kategoriske erklæringer om de angivelig eksakte meldinger han skulle ha formidlet både om Dan-

mark og Norge, ja han skulle til den norske legasjonsråd Stang og den danske marineattaché Kjølsen endog ha angitt dagen, tirsdag den 9. april. Sas var, ifølge foreleseren, sterkt følelsesmessig engasjert i saken på grunn av motbør han møtte hos sine myndigheter etter varslet om inmarsjen i Holland en måned senere. Han hadde ihvertfall på et par vesentlige punkter vært tilbøyelig til å overdimensjonere rekkevidden av det varslet han formidlet om Norden. Det var psykologisk fullt forståelig, men samtidig av den største betydning å ta forholdet i betraktning når man analyserte sammenhengen og forutsetningene. Sas' gjentatte påstander om det nøyaktige tidspunkt hadde da heller ingen støtte i det samtidige skriftlige kildemateriale, det være seg de danske og svenske marineattachéers rapporter eller den svenske flyattachés P:M av 4. april, for slett ikke å tale om den norske innberetning og telegrammet den 5. april. I den svenske flyattaché, oberst Enells P:M var Norge i det hele tatt ikke nevnt. På forespørsel opplyste obersten at Sas enten ikke hadde nevnt Norge eller ev. gitt meldingen om Norge en så vag form at han ikke hadde funnet å burde medta anførselen i en under ansvar avfattet rapport. Denne oberst Enells reaksjon på major Sas' melding var i høy grad egnet til å understreke at den norske legasjonsråd Stang formentlig måtte ha rett når han bestred å ha mottatt noen alarmerende melding vedrørende Norge – helt bortset fra at Sas' opplysning heller ikke kunne få den nødvendige vekt sålenge den ikke ble meddelt under en visitt på legasjonen, men bare henkastet ved et mere tilfeldig møte under lunchen på hotell Adlon bar den 4. april om formiddagen.

Det danske utenriksministerium henvendte seg den 5. april om formiddagen via den norske minister i København til Oslo for å fastslå hvordan man der reagerte på de mottatte meldinger. På det tidspunkt hadde man i Oslo ikke fått noen rapport hvor Norges navn var nevnt. Telegrammet vedrørende ryktet om en besettelse av punkter på Norges sør-kyst innløp først samme ettermiddag. Selv om den norske utenriksråd Bull under samtalen med den norske minister ble klar over at man siktet til slike fantasifulle rykter som avisene nevnte (400.000 tyske soldater i nord-tyske havner for innskipning til Sør-Norge), inne-

holdt disse meldinger en overdosering av faktum som bare var egnet til å underminere troen på at meldingene kunne være korrekte. Norges beroligende uttalelse ble avgitt under langt svakere faktiske forutsetninger enn de danske. Men også telegrammet som innløp på ettermiddagen plaserte – og med rette ifølge varslet – Norge i en prinsipielt annen faregrad og situasjon. Om Danmark forelå en kategorisk melding, Norge var nevnt subsidiært, som en senere mulighet.

Utenriksminister Koht befant seg i et nesten uløselig dilemma. For på den ene side var det hans forståelige og fullt akseptable standpunkt at Norge, såfremt det ble drevet inn i krigen, ikke måtte komme med på den gale siden – d. v. s. mot Storbritannia. Men han var klar over at nettopp de britiske tiltak truet med å trenge Norge ut av nøytraliteten. For å forebygge en britisk provokasjon av et tysk angrep satte Koht all kraft inn på å dempe de utvetydige britiske utslag. På grunn av sitt hovedstandpunkt kunne han imidlertid ikke protestere så kraftig som han egentlig og isolert sett sikkert ønsket. Det måtte bli en mere akademisk enn militær reaksjon. Prinsipielt så utenriksministeren riktig. Men nettopp fordi hans prinsipielle syn var så sterkt, bidro det til å tåkelegge den militære utvikling som allerede hadde passert dørterskelen.

Foredraget vil i udvidet form blive trykt i »*Jyske Samlinger*«.

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 10,15 Sektion 2. Præsident: KNUT MYKLAND.
Professor FOLKE LINDBERG, Stockholm: *Den ryska faran i svensk opinion från mitten av 1800-talet til första världskriget.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Föredragets förra del ägnades åt en snabb översikt över de rysk-svenska relationernas utveckling med särskilt hänsynstagande till de perioder, då svenska opinionsutslag tydligt gav vid handen, att en stor del av folket levde i känslan av ett tryck från öster, allvarligt oroades av vad man uppfattade som en

rysk fara. Översikten innefattade även en registrering af de viktigaste argument som vid olika tillfällen fördes fram för att övertyga allmänheten om denna faras realitet: Man anklagade ryssarna för att hysa erövringsplaner mot Nordnorge, att som en förberedelse för förverkligandet av sådana planer uppträda som beskyddare av den finsktalande befolkningen i denne landsända och stimulera den finska invandringen dit, att genom förryskningen av Finland söka förvandla detta land till ett basområde för en fortsatt expansion västerut, att i offensivt strategiskt syfte bygga ut Finlands järnvägsnät, att organisera spioneri i stor skala i Sverige med hjälp av de kringströvande sågfilarna osv.

Efter de livliga, av regeringen stimulerade antiryska opinionsyttringarna under Krimkriget inträdde så småningom ett lugnare skede, då den officiella politiken inriktades på avspänning i förhållandet till Ryssland. Allmänheten ställde alltmera deciderat in sig på fred och dess bedömning av utrikespolitiska frågor präglades av stark optimism. Omslaget kom först kring 1890, då tydliga tecken till en sinnesändring visar sig och den ryska faran återigen tar konkret gestalt. Särskilt kring sekelskiftet tog sig oron – under intryck framför allt av händelserna i Finland – mycket starka uttryck. Det ryska nederlaget mot Japan och den revolutionära oron i Ryssland skapade emellertid ett nytt läge och verkade självfallet dämpande på de svenska farhågorna. Men detta var endast en kort parentes. Från omkring 1909 börjar händelseutvecklingen i öster på nytt att te sig olycksbådande, främst på grund av den stora ryska upprustning i Östersjöområdet, som då inleddes. Under den häftiga inrepolitiska kampen kring försvaret 1912–1914 målades den ryska faran åter upp för det svenska folket, färgrikare och mera konkret än någonsin tidigare.

Den ryska faran i svensk opinion är en företeelse som har haft betydelsefulla följdverkningar på olika områden. Föredragets andra avsnitt utgjorde ett försök att, snarast i antydningens form, ge en föreställning om vari dessa följdverkningar bestod. Det avslutande partiet sökte ge svar på frågan, vilken realitet som låg bakom föreställningen om ett hot från öster. Efter att ha betonat det osäkerhetsmoment som ligger i att

stora delar av det ryska arkivmaterialet fortfarande är otillgängligt, behandlade föreläsaren i tur och ordning de vanligaste argument som brukar anföras til stöd för uppfattningen, att Ryssland förberedde ett angrepp mot Skandinavien. Resultatet av denna granskning blev att på ingen punkt pålitliga belägg för tillvaron av dylika avsikter från rysk sida kan påvisas. De rysk-svenska relationerna präglades i påfallande grad av ömsesidig misstro – på rysk sida ställde man till sist in sig på möjligheten av svensk uppslutning på Centralmakternas sida under ett storkrig. Var rysskräcken spontan eller framkallad av anhängarna av ett starkare försvar? Även denna problemställning berördes. Det föreföll föreläsaren uppenbart att den markanta omsvängningen från fredsoptimism till ryssfruktan till väsentlig del var ett resultat av försvarsagitationen; man hade kommit underfund med att det behövdes stark medicin för att få det svenska folket att gå med på ökade försvarsbördor.

Föredraget avslutades med en sammanfattande karakteristik av den svenska opinionens hållning.

Efter foredraget fulgte en diskussion:

Dr. phil. *Georg Nørregård*, København, spurgte foredragsholderen, om ikke den skræk for Rusland, der opstod i Sverige, havde sin rod i Berlin. Der gik en gammel forbindelse mellem kredse i Berlin og huset Bernadotte, og dr. Nørregård spurgte derfor, om agitationen mod Rusland blev inspireret fra Berlin, og om den byggede på materiale derfra.

Foredragsholderen svarede, at det var vanskeligt at nå til sikre beviser. Han mente, at agitationen før forsvarsloven af 1892 havde bygget på materiale fra Berlin. Den første årsag til agitationen var, at forsvarsvennerne havde brug for at skræmme, den anden årsag var materiale fra Berlin. Det kunne nævnes, at en af de ledende i agitationen, Ludvig Douglas, var tyskvenlig. Det var ikke muligt at sige noget om de senere bølger af antirussisk opinion.

Kl. 10,15 Sektion 3. Præsident: TORVALD HÖJER.
Licentiat YRJÖ BLOMSTEDT, Helsingfors: *Domarnas kompetens i Finland under 1600-talets senare hälft.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Från början av 1500-talet till 1680-talet sköttes lagmans- och häradshövdingetjänsterna i Sverige och Finland till en stor del av substituter, s.k. underlagmän och lagläsare, medan de ordinarie häradshövdingarna och lagmännen oftast åtnjöto domarräntorna som donationer eller ett slags prebenden. Den gängse uppfattningen – företrädd bl. a. av olika uppslagsverk, kursböcker mm. – är, att dessa substituter till största delen voro helt okompetenta att sköta domartjänster. Denna uppfattning kan dock påvisas basera sig på ett ensidigt källmaterial; bilden blir något annan, om man granskar substituternas »formella« kompetens.

Under 1600-talets första decennier upphör tjänsteinnehavarna helt att själv tingta, varvid hela rättsförvaltningen kommer i händerna av substituter. Under tiden 1600–1623 är deras majoritet (67% av hållna ting) folk med erfarenhet från olika administrativa uppdrag (främst förra häradsfogdar). I mitten av 1630-talet börjar man efter svenskt förebild att antaga universitets- eller gymnasiegångna ynglingar till auskultanter vid Åbo hovrätt (grundad 1623), vilket inom några årtionden resulterar i att dessa utbildade lagläsare sköter den största delen av tingen.

Efter att flere försök blivit gjorda för att helt avskaffa domartjänsternas donationer och samtidigt även substitutsystemet, genomförs år 1653 en genomgående systemförändring: nästan alla häradshövdingetjänster i riket ges åt hovrättsassessorer med strängt påbud att själv handha tjänsteutövningen. I Sverige uppluckrades det nya systemet med tiden i och med att man fortsatte med tjänstedonationer; samma skedde även i Finland. Men hovrättsassessorerna i Finland blevo dessutom redan från början befriade – »för de långliga resors skull« – från att närvara vid tvenne av årliga tre ting, vilket

gjorde, att substituterna fortfarande skötte största delen av tjänsten.

Under perioden 1653–1680 höllo häradshövdingarna själva ca. 25% av tingen, substituterna ca. 75%. Blott några få av substituterna hade bevisligen inte auskulterat vid hovrätten, så att de »formellt kompetenta« (hovrättsassessorer och och utbildade lagläsare) skötte inalles ca. 75 % av tingen. De til kompetensen okändas andel är ca. 15 %, förra stadsdomarnas blott ca. 2 %. Lagläsare med erfarenhet från administrativa tjänster höllo blott ca. 8 % av tingen. Detta betyder, att den gängse uppfattningen om lagläsarnas oduglighet inte håller streck vad 1600-talets senare hälft beträffar, än mindre, när man vet, att av de ca. 40 häradshövdingarna, som utnämndes efter tjänstereduktionen år 1680 och till år 1700, blott 4 var icke juridiskt skolade. Om man bortser från tjänstedonationerna, vilka ju närmast är att anses som ett från själva rättsförvaltningen fristående fenomen, var alltså den formella kompetensen – några få undantag till trots – befordringsgrunden inom domarkåren redan från 1600-talets mitt.

Efter foredraget fulgte en diskussion:

Lektor *Sven Lindblad*, Mariestad, ønskede oplyst, hvorvidt foredragsholderen under sit arbejde med problemet havde fundet vidnesbyrd om, at lagläserna øvede politisk virksomhed.

Foredragsholderen havde i det meget begrænsede materiale, der står til rådighed, ikke fundet sådanne vidnesbyrd.

Rektor *Gardberg*, Karis, ville, uden på nogen måde at anfægte foredragsholderens metode eller resultater, skelne mellem formel og reel kompetence, idet han mente, at retsudøvelsen altid måtte blive et kompromis mellem lovens bogstav og folkets retssædvaner, og at den mand var en kompetent dommer, der havde sans for folkets retssædvaner; til belysning af en sådan reel kompetence måtte lokalhistorien være vigtig.

Disse betragtninger kunne foredragsholderen ganske tilslutte sig.

Lektor *Söderberg*, Sundbyberg, fremdrog paralleller fra den karolinske tid i Sverige; der fandtes da et i forhold til arbejds-

byrden stort antal dommere, hvad der måske kan forklares ved tidens bureaukratiske tendens: der uddannedes mange jurister, og det lavere bureaukrati svulmede op. Desuden var bydommerne i svenske områder med mange små byer ofte tillige lagläsare på herredstingene; i Finland, hvis bytæthed var anderledes, var bydommernes andel i herredstingenes retsudøvelse åbenbart mindre.

Også i disse betragtninger var foredragsholderen enig.

Endelig spurgte arkivar *Liedgren*, Stockholm, hvor foredragsholderen drog grænsen for Finland.

Foredragsholderen bemærkede hertil, at der herskede lignende forhold i Kexholm.

Kl. 11,15 Sektion 1. Præsident: ERIK LÖNNROTH.

Bibliotekar, cand. mag. POUL ENEMARK, Århus: *Den økonomiske baggrund for de første oldenborgske kongers udenrigspolitik.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Den nederlandske sejlads på Østersøen var oprindelig baseret på transport af de baltiske varer, korn og tømmer. Men hollænderne medførte tillige fransk havsalt, hollandsk klæde og saltet nordsøsild, der tog konkurrencen op med lyneborgsaltet, det flanderske klæde og skånesilden, som hanseaterne forhandlede.

De vendiske stæder, der tidligere havde formidlet mellemhandelen mellem Øst- og Vesteuropa, søgte derfor i 1420'erne og 1430'erne med magt at spærre sundsejladsen for disse nye konkurrenter, som imidlertid fik støtte af den danske konge. Han var interesseret i den fri sundpassage, der gav den største toldindtægt til ham. Under krigen afsløredes det, hvor sårbart Sverige var for en hanseatisk blokade, der vanskeliggjorde metaleksporten og hindrede tilførsel af salt. Da Chr. I i 1470 forsøgte at erobre Sverige, formåede han derfor hansebyerne til at indstille handelen med fjenden mod til gengæld at garantere Lybæk-Lyneborg saltmonopol i sine riger.

Hans forlod denne begunstigelsespolitik overfor hanse-

aterne. Han søgte i stedet at fremme handelsforbindelsen med nederlænderne og indgik 1493 forbund med zaren af Rusland imod Sverige og stæderne. Efter det svenske oprør i 1501 fordrede kongen alligevel, at hansebyerne skulle indstille handelen på Sverige, og da kejseren støttede dette standpunkt, måtte Lybæk i 1506 og 1507 nødtvungent føje ham i hans ønsker.

Da Hans' krav stadig ikke affødte nogen venligere kurs imod Lybæk, ændrede hansebyen politik og indledte i forbund med Sverige krig mod Danmark i 1510. Samtidig søgte lybækkerne at spærre Sundet for hollænderne, hvilket dog vakte harme i Danzig, som drog fordel af samhandelen med vesteuropæerne. Lybæk tilbød da at betale Danmark en årlig afgift som erstatning for tabte toldindkomster, hvis den danske konge ville begrænse de hollandske sundpassager til et vist mindre årligt kontingent af skibe, men det afviste Hans. Den fri sundsejlads blev fastslået, derimod måtte Lybæk ved Malmøfreden 1512 love at indstille handelen på Sverige, indtil en overenskomst var nået.

Chr. II søgte at udbygge sit alliancesystem til en hel blokadering mod Sverige. Han kom derved også i modsætningsforhold til Danzig og muliggjorde således atter en tilnærmelse mellem Lybæk og Danzig. Hans og Chr. II førte en mere aggressiv tvangspolitik over for hansebyerne end deres forgængere, hvilket tyder på, at der må være indtrådt en magtforskydning i den danske konges favør i forholdet til stæderne. Det skyldes sikkert navnlig den voksende nederlandske handelskonkurrence, der må have bidraget til at svække og isolere Lybæk.

En grundigere undersøgelse af Danmarks udenrigshandel for nøjere at fastslå, hvornår hollænderne er begyndt at trænge hanseaterne ud af handelen på Danmark, vil altså kunne give en sikrere baggrund til bedømmelse af Hans' og Chr. II's udenrigspolitiske forhold til hansestæderne og klarere belyse deres magtstilling i Norden. Arup mener, at den danske regerings handelspolitik, der fra 1490 begunstigede en øget samhandel med nederlænderne, ikke havde noget grundlag i de faktiske handelsforhold og derfor var uden videre betydning: »Det var stadig hansekøbmændene, de danske landbrugere var henvist til som

faste aftagere af deres landbrugsprodukter«. Her skal kun gives enkelte oplysninger om afsætningsvilkårene for de to vigtigste eksportvarer: Stude og korn.

Bevarede regnskaber fra Gottorp, Ribe og Kolding viser, at studeeksporten faldt på 2 årstider: marts-april og september-oktober. Tyskerne samlede sig navnlig om efterårseksporten, som åbenbart er gået til de tyske byers studemarkeder, medens forårseksporten synes at være gået til hollandske markeder. Medens tyskerne optrådte i stort tal som opkøbere heroppe, møder man ikke mange hollændere i regnskaberne. De danske prangere har vel derfor lettere fået greb om forårseksporten, som de fik større og større andel i. Både procentvis – og efterhånden også reelt – erobrer forårseksporten til Nederlandene terræn fra efterårseksporten til de tyske byer. Danske studeprangere har på markeder i Kampen og Deventer købt hollandsk klæde for deres stude. Det hollandske klæde vandt derved indpas i Danmark i konkurrence med det flanderske klæde, som hanseaterne havde forhandlet, og som var en del dyrere. Den almindelige nordeuropæiske konkurrence omkr. 1500 mellem disse klædesorter kan altså også spores på dansk grund og kan have været en drivende faktor i den stigende studeeksport om foråret. Danske hesteprangere, der tidligere havde importeret flanderske tekstilvarer for deres heste, har åbenbart lagt sig efter studeeksport om foråret med reimport af hollandsk klæde. Chr. II's gejstlige lov 1522 forbød ligefrem undersåtterne at udføre efterårsøksne til hansebyerne.

Omkring midten af 15. årh. er hollænderne begyndt at trænge ind i kornopkøbet i hertugdømmerne, som Lybæk og Hamborg fra gammel tid betragtede som deres forsyningsområder. Tværveje som Flensborg-Husum fik i den følgende tid betydning for opkøbet, og byer som Husum og Ribe blev naturlige udskibningshavne for korneksporten vestpå. Østjylland og øerne vendte derimod havnene mod østersøkysten. Alligevel forbød Chr. II i 1522 eksport af korn dertil. Det skulle i stedet føres til øresundsbyerne. Denne kornstapelpolitik begunstigede selvfølgelig handelsforbindelsen med de nederlandske kornskippere, der sejlede gennem Sundet. Stapelplanerne knyttedes sammen med projektet om det store handels-

selskab med faktorier i København, Stockholm, Finland og Nederlandene.

Lybæk, der følte sin handelsposition alvorligt truet, så sig nødsaget til at gribe til krig og indgik februar 1523 forbund med hertug Frederik. Da denne således ved lybsk støtte opnåede den danske krone, ophørte naturligvis tvangspolitikken over for hansestæderne, som fik deres privilegier i Danmark udvidet i september 1524. Samtidig opgav Fr. I sit krav på Sverige og var derfor heller ikke længere interesseret i nogen blokadepolitik mod naboriget.

Under krigen med Chr. II havde hansebyerne søgt at hindre sundsejladsen, men på herredagen om sommeren 1524 enedes man atter om gensidig handelsfrihed på betingelse af, at nederlænderne ikke ydede Chr. II støtte.

Da Chr. II alligevel med en hollandsk flåde i efteråret 1531 viste sig i Norge, måtte Fr. I søge hjælp i Lybæk, der forlangte Sundet lukket for nederlænderne, som havde brudt aftalerne. 2. maj 1532 enedes kongen med Lybæk om et udkast til en 10-årig traktat om gensidig hjælp mod hollænderne og Chr. II. Den hollandske sundsejlads skulle begrænses til et årligt kontingent af skibe, og stapelvarer måtte ikke føres gennem Sundet.

Ved forhandlingerne i København juli 1532 indgik Danmark dog en ny traktat med nederlænderne, som lovede at afholde sig fra yderligere støtte til Chr. II. Aftalerne fra 1524 om fri sejlads blev atter sat i kraft, og traktaten tiltrådtes af Sverige og de vendiske stæder omend modstræbende af Lybæk. Man frygtede, at den ville umuliggøre en realisering af 2. maj-udkastet, som der da heller ikke var nået enighed om ved Fr. I's død april 1533.

Afsætningen af stude og korn til Nederlandene har åbenbart givet god fortjeneste til det danske landbrug i slutningen af Fr. I's regeringstid. En iøjnefaldende prisstigning på disse produkter har været at spore efter 1528; og navnlig i 1532, da sundspærringen hindrede hollændernes adgang til de baltiske kornhavne, har de sikkert betalt gode priser for kornet, hvor det var at få.

På denne baggrund gav den danske rigsrådsregering afkald på forbindelsen med Lybæk og sluttede i stedet en trekant-

alliance med hertugdømmerne og Nederlandene i sommeren 1533. Samtidig fjernede også Gustav Vasa sig fra Lybæk, og februar 1534 sluttedes forbund mellem de 2 nordiske riger.

Lybæks borgmester, Jürgen Wullenwever, søgte i grevefejden at genvinde det tabte ved tilslutning til det danske borgerparti. Men han led nederlag, og Lybæks rolle som politisk magtfaktor i Norden var dermed udspillet.

Kejseren anerkendte imidlertid ikke valget af hertug Chr. til konge i Danmark og Norge; han fastholdt arvekrav for Chr. II's døtre repræsenteret ved pfalzgreve Friedrich, der havde ægtet den ældste datter. Chr. III iværksatte derfor i 1536 repressalier i Sundet over for kejserens undersåtter, de nederlandske skippere. Under den midlertidige stilstand fra 1537–41 sluttede Chr. III forbund med kejserens fjender, de schmalkaldiske fyrster og Frankrig, og da krigen udbrød 1542 mellem Karl V og Frans I, spærredes Sundet for nederlænderne.

I disse kriseår for den nederlandske sundfart optrådte konkurrenter. De vesttyske byer, Hamborg, Bremen og Emden, øgede stærkt deres sundpassager. Nederlænderne måtte søge erstatning for de baltiske havne ved at gøre deres kornopkøb i vesterhavshavne og kattegatshavne. Grunden var lagt til den følgende periodes opsving for de danske kornhavne som for de norske tømmerhavne.

Ved Speyerfreden 1544 fik hollænderne atter fri handelsret i Danmark og Norge, og Chr. III opgav sine forbund med kejserens fjender. Denne lovede til gengæld ikke at føre krig for Chr. II's døtres arvekrav.

Foredraget er trykt i »*Jyske Samlinger*«. Ny Række - IV. Bind - 1. Hæfte (1957).

Efter foredraget fulgte en kort diskussion, idet professor *Erik Lönnroth* spurgte, om den danske borgerstands alliance med Lübeck under grevefejden var udtryk for borgernes fjendtlige indstilling mod samhandelen med Nederlandene.

Foredragsholderen fandt ikke dette sandsynligt. Borgerne nærede først og fremmest uvilje mod adelens handel, ligegyldigt med hvem.

Kl. 11,15 Sektion 2. Præsident: AKSEL E. CHRISTENSEN.
Fil. lic. HERMAN SCHÜCK, Stockholm: *Linköpings domkapitel under 1200-talet.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

I en kurial stiftsförteckning från omkring 1120 omtalas Linköping första gången som biskopssäte. Under de äldsta biskoparna (-1170) visar Linköpingskyrkan en påtaglig anknytning till Lund. Organisation och administration voro ännu i början av 1200-talet primitiva. Biskopen hade godskomplex i olika delar av stiftet, uppbar gengärd vid sin visitation och hävdade rätt till böter och del av tionde. Varje »land« bildade ett eget prosteri utom det tredingsindelade Gotland och Östergötland, som var indelat i tre prosterier med Linköping, Skänninge och Söderköping som centra.

Biskop Bengt, en broder till Birger Jarl, började bygga en ny, större domkyrka och fick i samband därmed 1232 påvligt tillstånd att inrätta ett domkapitel. Detta omnämnes första gången som existerande 1241, några år efter Bengts död. Efterträdaren biskop Lars stiftade ett sjätte kanonikat och fick av legaten Vilhelm av Sabina vid hans besök 1247 tillstånd att förbättra domkapitlets ekonomi genom att anslå sin tionde av vissa socknar till prebendorna. Kung Valdemar gav under hans tid domkapitlets ledamöter sin del av böterna på deras prebendegods.

Biskop Henriks tid (1258–83) är domkapitlets genombrottstid. Först nu blir det medbeslutande med biskopen. Dess storlek fördubblas till 14–15 ledamöter genom kungars, stormäns och prelaters donationer av gods och därmed förbundna patronat över kyrkor. Domprost hade funnits från början; denna ställning hade givits åt kyrkoherden i St: Lars kyrka i Linköping och prosten i Linköpings prosteri, vilken tillika blev prost i det angränsande Kind. Nu tillkommo ärkedjäknen, som fick ställning som prost i Skänninge och Ydre, och dekanen, prost i Söderköping (?) och Tjust. Prelaternas rättskipning som prostar hade redan i början av 1300-talet kommit ur bruk men kan spåras ännu i källor från 1400-talets förra del.

Från biskop Henriks tid äro de äldsta stadgorna för domkyrkan. Förhållandet regleras mellan prosten och kanikerna såsom jordägare i hans socken och kyrkoherdar inom hans prosteri. De nyvigda prästerna åläggas att i två år tjänstgöra i domkyrkans kor mot fastställd lön och under sträng disciplin. Härigenom tillförsäkras domkapitlet tillgång på korvikarier.

Biskop Henrik efterträddes efter ett kort mellanspel av Bengt Birgersson (1286–91), Birger Jarls yngste son, som tidigare varit ärkedjäkne. Han gav prelater och kaniker befrielse från avgifter till biskopen i deras egenskap av kyrkoherdar och rätt att utöva episkopal rättskipning på sina prebendegods. Hans skulder blev under efterträdarens tid en tung börda för kyrkan.

Efter Bengts död utsågs genom ett kanoniskt val domprosten Lars till biskop. Under hans tid (1291–1307) upphör domkapitlets expansion, väsentligen på grund av den hårda kyrkopolitiken under Tyrgils Knutssons regim. Slutpunkten för 1200-talets utveckling kan därför sättas vid stadgan om själamässor över biskopar, prelater och kaniker utfärdad av biskop och kapitel 1294.

En undersökning av de enskilda kapitelledamöterna vid seklets slut visar att flertalet var jordägare i det centrala Östergötland och i Kind söder därom. Två var prostar och jordägare i Njudung och på Öland. Blott en tillhörde riksaristokratien. Innehav av gudstjänstböcker och juridiska böcker visa att studier vid utländska universitet, närmast Parisuniversitetet, voro vanliga.

Vid 1200-talets slut var Linköpingskapitlet Sveriges största. Men utvecklingen hade gått alltför snabbt. Prebendorna voro otillräckliga för kanikernas underhåll, och dessa föredrogo ofta att leva som kyrkorherdar i landsorten. Det blev 1300-talets uppgift att åstadkomma ett mindre kapitel (9 personer) av i Linköping residerande prelater och kaniker, som uppboro särskilda inkomster av dråpsböter och fattigtionde.

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 11,15 Sektion 3. Præsident: ASTRID FRIIS.

Cand. philol. STEINAR KJÆRHEIM, Oslo: *Norsk trelasteksport på 1700-tallet. Tollregnskaper og privatregnskaper.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Foredragets hensikt var å ta opp noen problemer i forbindelse med trelasteksporten fra Norge på 1700-tallet, særlig spörsmålet om tollbökenes særart som historisk kilde.

Trelasteksporten som basisnæring for utenrikshandelen – ved siden av törrfisk- og saltsildeksporten – har foruten i de almene fremstillinger av norsk historie vært behandlet spesielt i flere verker. L. J. Vogt og A. Bugge begynte disse undersökelsene. I vår tid er de fortsatt av Johan Schreiner for 1600-tallets vedk. i forbindelsene Nederland-Norge. Andreas Holmsen har foretatt grunnleggende undersökelser av trelasthandelens vilkår, derunder også eksporten, i en monografi over et sagbruksdynasti: Fra Linderud til Eildsvold Værk. I de moderne byhistorier er trelasteksporten blitt behandlet av Valborg Sönstevold i 3. bind av Kristianias historie, av Sverre Steen, Andreas Ropeid, Johannes Elgvin og Joh. N. Tönnessen i henholdsvis Kristiansands, Hönefoss', Stavangers og Porsgrunns historie.

Men disse undersökelser har for 1700-tallets vedk. stanset opp på tollboden, ved tollbökene, og skjönt med större eller mindre skepsis har man vært tvunget til å benytte disses opplysninger fordi der ikke har vært andre kilder til disposisjon.

Dette foredraget presenterte imidlertid en analyse av tollbökenes kildeverdi ved en konfrontasjon av tollbökenes oppgaver med de opplysninger som rester av et privatarkiv kan gi. Dette privatarkivet har ligget praktisk talt ubrukt i det norske riksarkivet siden 27. sept. 1870 da det kom dit, og det består av to fakturaböker fra det engelske trelastimportfirmaet Norman & Co, London. Norman & Co importerte trelast fra Söröst-Norge, særlig fra Christiania, Fredrikstad, Drammen og Langesund, og i to böker fra 1772 t. o. m. 1785 er de norske fakturaene fört inn med sine opplysninger om mengde, dimensjoner, og ofte også priser på lasten; dessuten er utgiftene i England fört inn: toll,

frakt, lekterpenger, assuranse osv., samt de engelske kjöpernes navn og priser, dimensjoner og kvalitet på de kjöpte delene.

Det blir da en forholdsvis lett sak å identifisere de enkelte fakturaene med de tilsvarende ekspedisjoner på tollboden, og dermed har man etablert en ypperlig kontroll av tollbökenes oppgaver.

I foredraget ble oppmerksomheten konsentrert på utförselen over havnene Christiania og Fredrikstad. Peder Holter, en av de ledende menn i det norske trelasthandlerpatrisiatet, hadde sin meste eksport over Fredrikstad fra sine sager ved Sarpsfossen.

Han unnlot – ved sin fullmektig Johan Fahne – å oppgi fra 25 % til 64 % av sin eksport til Norman & Co til tollmyndighetene. M. L. Monsen i Christiania unnlot likeledes å oppgi fra 12 % til 33 %, Bernt Anker i et år, 1785, 33 %. Bare et blikk på hovedtiendejournalene måtte forövrig vekke mistanke til ansigelsene i dem. Både antall borddeler og planker og dimensjonene på dem er nemlig så avrundete og stereotype at det ikke kan virke rimelig, og sammenlikner en dette med de varierte kvaliteter, dimensjoner og mengdeangivelser i fakturaene, så blir mistanken bekreftet.

Disse uoverensstemmelser ble i foredraget tolket som et vitnesbyrd om den særegne karakter som tollbökene har som historisk kilde. Tallene i dem peker ikke framover, de peker bakover. Dvs. de refererer seg ikke til eksporten men til kvantumsagene. Tallene skal helst stemme med det kvantum deler som er lagt til hver enkelt sag.

Prisene på delene i Norge og i England ble også sammenlignet. De som solgte i fast regning måtte finne seg i faste priser i hele den undersökte perioden, 1772–1785, mens prisnivået i England var sterkt stigende. De faste prisene på sine deler var den pris de norske trelasthandlere måtte betale for den sikre kreditt som de engelske trelastimportörene kunne gi.

Kursutviklingen og fraktprisene ble behandlet til slutt.

En konklusjon ble dette: Tollbökene refererer til et sluttet system der alle opplysninger skal passe til hverandre. Disse opplysninger vender seg mot statsmaktene og svarer bare til et minimum av den ökonomiske virkeligheten. Dette misfor-

hold öker sterkt i perioder med ökt aktivitet i det ökonomiske liv. Det blir derfor også vanskelig å hevde at tollbökene likevel kan vise tendensen, the trend, hvis en da ikke nöyer seg med meget beskjedne krav til denne påvisning, eller legger meget lange perspektiver på forholdet. I et kortere perspektiv vil neppe tollbökene kunne gi det rette bilde av en höykonjunktur, arten av kildene er slik at de ikke vil reagere synderlig på den höyere ökonomiske aktiviteten.

Og först og fremst vil en ikke finne de absolutte tall i tollbökene, disse tollböker som dannet grunnlaget for 1700-tallets tabeller og beregninger over handelsbalansen, og som den økonomiske politikken lenge ble sterkt influert av.

Foredraget vil blive trykt i *The Scandinavian Economic History Review.*

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 15,00 Plenarmøde. Præsident: TROELS FINK.
Debat på grundlag af den trykte rapport: *Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden.*

Først fik rapportens forfattere ordet for at præsentere og uddybe deres synspunkter:

Cand. philol. *Grethe Authén Blom* indledte med at sige, at Norge var det nordiske land, der stærkest havde mærket Hansestædernes indflydelse. Stæderne var knyttet til landets historie i spørgsmålene om Norges nedgang i middelalderen og om Norge og unionen. Norge trak det korteste strå i enhver strid med Hansestæderne, fordi kornforsyningen var det afgørende i det gensidige forhold. Fra cirka 1230 var kornimporten nødvendig, og kornet kunne kun fås i tilstrækkeligt omfang fra Lübeck. Som første resultat fik denne by privilegier, og dens indflydelse blev stærkest i Bergen. Derved krænkedes aristokratiets interesser i Englandshandelen, og så længe Norge havde et rigsråd, førte dette en antihanseatisk politik. Indenlands udkonkurrerede Hansaen let en gruppe norske mellemhandlende.

Mest gennemgribende blev dog de politiske konsekvenser. Grundlaget for en selvstændig udenrigspolitik forsvandt, og Hansaen støttede altid de danske bestræbelser for at få Norge til at blive i unionen.

Der fandtes nok handelsbyer tidligere i Norge, men det nye, Hansestæderne bragte, var en organiseret handel med massevarer (forbrugsvarer). Professor Johan Schreiners fremstilling af forholdet mellem Norge og unionen var ensidig og burde inspirere til nye undersøgelser fra dansk side. Rapportøren sluttede med at efterlyse en række videnskabelige undersøgelser, bl. a. af Finlands kornbehov i middelalderen.

Professor, dr. phil. *Aksel E. Christensen* efterlyste også undersøgelser, da der fra dansk side aldrig var givet nogen samlet vurdering af forholdet mellem Danmark og Hansestæderne. Hans rapport var derfor ikke nogen endelig oversigt, hvor opfattelsen ikke kunne ændres.

Den politiske forbindelse var bedst undersøgt i den ældste og den yngste periode. Den vigtigste periode – 1250 til 1370 – var derimod uopdyrket. Endnu værre lå det dog for de økonomiske forholds vedkommende; her var kun Skånemarkedet behandlet. Det mest betydningsfulde var ydet af den nationalistiske Allen, den neutrale Erslev og den antinationale Arup, der i sit syn lå på linie med de nyromantiske Hansehistorikere. Som sit sikreste resultat fremhævede rapportøren sin opposition mod denne nye tyske forskning. Hansestæderne udfyldte *ikke* et økonomisk og kulturelt tomrum i Danmark. Landet havde gode forbindelser med Rhinegnene, Frankrig, England og Italien. Det viser bl. a. kirkekunsten. Arkæologiske og numismatiske undersøgelser viser også, at Danmark i vikingetiden var led i den store europæiske sammenhæng, og dette varer ved til Hansetiden.

Lübeck vandt først frem omkring år 1200, d. v. s. senere end de tyske forskere hævder. (Ifølge professor, dr. phil. Johan Plesner skyldtes det de privilegier, byen fik af Valdemar II). Lübecks fremgang fortsætter, da det danske imperium går under, men det skyldes først og fremmest de tyske købmænds større dygtighed. Når man vil søge årsagerne må man – som

professor Vilho Niitemaa fremhæver i sin rapport – se på den europæiske sammenhæng og ikke blot på den nordiske feudalopløsning. Hansaen opererede på baggrund af den tyske feudalopløsning, som gav den gode betingelser, bl. a. mulighed for bysammenslutninger.

Danmark indtog i Norden en særstilling over for Hansaen. Landet kom som det første under dens indflydelse, men der oprettedes aldrig særlige kontorer. Kun på Skånemarkedet satte Hansestæderne ind politisk, ellers var det dem nok at beherske landet økonomisk med privilegier. Danmark blev skæbnelandet for Hansaen, men det blev tillige det land, der blev holdt mindst politisk nede af byerne. Undtagelsen er de få år efter 1368, men også her var formålet at sikre handelen; stæderne afstod således fra at benytte deres stemmeret ved kongevalget.

I 1380'erne tog Danmark initiativet, og Hansestædernes defensiv varede til ind i 1500-tallet. Det må huskes, at der er vidnesbyrd om en dansk handel – købstadshandel og stormandshandel – ved siden af Hansestædernes handel. Disse vidnesbyrd er stærkest for 1200-tallets og 1400-tallets vedkommende og svagest i 1300-tallet. Nogen årsagsforklaring kunne rapportøren ikke give. Den norske hypotese om en klimaændring troede han ikke på; måske gælder den for de nordlige områders vedkommende, men ikke for det centrale Norden, Kattegatsnorden. En eventuel klimaændring skulle snarere have hjulpet Kattegatsområdet.

Forklaringen kunne nærmere være, at folketallet svigtede. Valdemarstiden havde ikke kunnet udnytte de militære erobringer, man savnede befolkningsmæssig kraft i Danmark; landet var udtømt med vikingetiden. Befolkningstilbagegangen var det primære, den økonomiske tilbagegang det sekundære.

Rapportøren sluttede med at sige, at han for debattens skyld havde trukket hovedlinierne klarere op, end han måske kunne stå inde for.

Professor, fil. dr. *Erik Lönnroth* karakteriserede sin rapport som et skarpt oplæg. Emnet var for Sveriges vedkommende fattigt på udviklingslinier. Fra 1200-tallet til middelalderens slutning var forholdet mellem Sverige og Hansaen statisk, idet

Sverige forholdt sig passivt. Derfor ville rapportøren lægge stærkest vægt på den første og den sidste del af perioden.

Arkæologiske undersøgelser viser, at søstæderne opstod i 1100-tallet, og at deres opkomst altså ikke skyldtes Hansaen. Et skibsejende aristokrati – stormænd og storbønder – var bærende i denne søhandel. Hansestæderne tager derpå ledelsen i 1200-tallet p. g. a. deres økonomiske og søfartsmæssige overlegenhed.

I Sverige var der ikke politiske brydninger omkring Hansaens privilegier; staten lagde ikke hindringer i vejen for stæderne. Sturernes kamp for et nationalt kongerige hæmmede modstanden mod Hansestæderne. En sådan modstand var der først politiske forudsætninger for under Gustav Vasa. Hansaens indflydelse stod i forhold til de indenlandske købmænds muligheder for at gøre sig politisk gældende.

Det lübske kildemateriale er mindre repræsentativt, end man hidtil har anset det for. Det er derfor svært at vurdere Hansaens økonomiske betydning for Sverige. I fremtidig forskning må økonomiske forhold derfor indtage en central stilling, og der ligger betydningsfulde opgaver her.

Professor, fil. dr. *Vilho Niitemaa* beklagede, at der fra finsk side næsten ikke fandtes specialundersøgelser om forholdet til Hansaen. Kildematerialet var ringe, og først efter udgivelsen af »Finlands medeltidsurkunder« i 1935 var der skabt bedre forudsætninger for studiet af problemerne. Rapportøren gennemgik derefter den foreliggende litteratur, og det fremgik, at især problemerne i forbindelse med handelen mellem Finland og Hansestæderne var meget ubehandlede. Det var handelsvejen gennem Den finske bugt, der var bestemmende, og i dette område blev Reval centrum for Hansestæderne.

Byerne brugte østvejen, som allerede i vikingetiden var kendt, og Neva blev den vigtigste trafikvej. Dette gælder helt frem til den svenske stormagtsperiode, hvor den svenske indflydelse blev dominerende. Efter Den store nordiske krig overtog endelig russerne den største indflydelse i Den finske bugt. Hansestædernes periode var ligevægtspolitikkens situation. Gennem stæderne formidledes mange åndelige impulser fra Syd-

og Mellemeuropa, og på mange og betydningsfulde måder har Hansaen haft indflydelse på udviklingen i Finland.

Cand. mag. *Björn Thorsteinsson* erklærede, at der heller ikke for Islands vedkommende fandtes nogen samlet fremstilling af forholdet til Hanseaterne, og kun i korte perioder havde landet været under indflydelse fra Hansestæderne. I 1000-tallet kom den islandske udenrigshandel for størstedelens vedkommende på norske hænder, og dette varede ved til omkring år 1400. Derefter overtog engelske købmænd og fiskere sejladsen til Island.

Hansestæderne forholdt sig nogenlunde passivt til disse tilstande. Stæderne kunne få fisk nok fra Norge og havde altså ikke brug for den islandske fisk, og på den anden side kunne Island få korn nok fra England til øens eget behov. Først efter Grevens Fejde opgav englænderne Islandshandelen, og Hanseaterne afløste dem. Da var Hansaen imidlertid allerede i opløsning og kom derfor ikke til at sidde inde med magten ret længe.

Den danske regering øjnede en chance for at bringe Islandshandelen på danske hænder, og efter nogle sammenstød med Hanseaterne i midten af 1500-tallet måtte disse bøje sig. I 1602 fik borgerne i København, Helsingør og Malmø monopol på al handel til Island. Blandt andet p. g. a. mangel på skibe gik denne handel i begyndelsen for en stor del over Hamborg, men i 1623 blev Glückstadt centrum for Islandshandelen. Der var nu stort set sat en stopper for direkte sejlads mellem Island og de tyske byer for lang tid. På grund af den kortvarige forbindelse med Hansestæderne er problemerne for Island derfor ikke så mangeartede som for de øvrige nordiske landes vedkommende.

Efter en kort pause fik den første diskussionsdeltager, museumsinspektør, cand. mag. *Peter Riismøller*, Ålborg, ordet. Han udtrykte sin glæde over, at professor Aksel E. Christensen og professor Lönnroth havde taget de arkæologiske resultater med i deres vurderinger. Det var første gang, dette skete.

I Norge kan man ved udgravningerne af Bryggen i Bergen give en fast datering af de enkelte lag p. g. a. brandene. Heraf fremgår, at den engelske keramik har domineret i importen fra 1250 til 1350. Man må derfor stille spørgsmålet: Har Hanseaterne bragt den engelske keramik til Norge – skønt den tyske var den teknisk overlegen? Taleren sluttede med at sige, at arkæologien ikke var alt, men burde tages nøje i betragtning. Historikerne kunne have stor fordel af at følge med i, hvad der kom af arkæologiske publikationer – især fra Lund og Bergen.

Professor *Sture Bolin*, Lund, mente, at problemstillingen ville blive mere frugtbar, hvis man satte Hansaen i centrum i stedet for de enkelte lande, og hvis man iøvrigt – som professor Halvdan Koht havde opfordret til i sin forelæsning samme formiddag – overalt så det specielle i sin sammenhæng. Han gjorde opmærksom på møntfundene, som ikke kan lyve, men nok mistolkes.

Møntfundene fra 1000-tallet er ensartede i hele Østersøområdet – hovedsagelig angelsaksiske, tyske, italienske, ungarske og kufiske mønter, men i 1120'erne og 30'erne findes disse mønter kun i de yderste kystlande: de baltiske stater. 1170–90 viser fundene fra Ladoga, at 80–90% af mønterne nu er præget i øst- og vestfrisiske byer. Nordboernes blomstrende handel var bukket under for konkurrencen fra disse byer. Handelskampen mellem nordboer og Hanseater i 13–1400-tallet har altså haft et forspil omkring 1100 i kampen med friserne om de russiske markeder. Denne kamp resulterede i en svaghed, der igen var årsag til, at nordboerne blev ofre for Hansestæderne.

Rigsarkivar *Asgaut Steinnes*, Oslo, sagde, at han ikke var fagmand på dette område, men at museumsinspektør Riismøllers indlæg angående den engelske indflydelse i Bergen havde kaldt ham frem. De sølvmønter, der brugtes i Norge, var engelske til midten af 1300-tallet. I samme tidsrum blev Peterspengene også først og fremmest betalt i engelsk mønt. Først derefter kom den lübske mønt. Også på anden måde havde engelsk møntsystem betydet meget. Skind og smør omregnedes til »engelsk« helt ned imod vor egen tid. Den engelske handel

holdt sig også til 1500-tallet i Sør- og Vestlandet, og den synes at have overlevet Hansaperioden.

Man ved ikke meget om smøreksporten. Landskylden betaltes især i smør, og i naturalbetalingerne er der det samme størrelsesforhold mellem de enkelte varegrupper ved år 1500 som ved år 1300. Det peger på, at jordbruget har bevaret den samme karakter før og efter 1300. Der er ikke sket nogen omlægning p. g. a. den sorte død, men der har været færre folk, og derfor er der blevet dyrket mindre jord end før. I de indre landskaber har der dog fundet nogen omlægning sted fra korn til slagtekvæg. Endelig er hele Nord-Norge terra incognita, der er alt for lidt kildemateriale herfra.

Man kan rejse spørgsmålet: Hvad indførte Hansekøbmændene, og hvem indførte de det til? Taleren troede ikke, at der var tale om nogen særlig kornimport til de søndenfjeldske bygder; der havde man nok at leve af. Der har nok snarere været tale om luksusvarer, især til østlandet og tildels også til vestlandet. Køberne skal søges i byerne og ikke i de brede lag. Bønderne klarede sig med naturalhusholdning. Der fandtes ikke store godser i Norge; det var kronen, bisper og klostre, der drev handel.

Professor *Aksel E. Christensen* ville knytte nogle bemærkninger til professor Lönnroths indlæg. Han ville også søge en politisk forklaring til Hansaens magtstilling ud fra den samme argumentation som Lönnroth. Rigsrådet i Danmark modarbejdede kongen, når denne ville ophjælpe de danske købstæder mod Hanseaterne. Samtidig er der dog noget, der tyder på, at adelen arbejdede sammen med borgerne.

Prof. Lönnroth har ret i at fremhæve, at det lübske materiale er uhyre ensidigt. Det viser fx. Skånemarkedet som et fiskemarked, mens det dog for dem, der kom fra vest, må have været et handelsmarked. De lübske kilder fortegner altså billedet her. Henvendt til museumsinspektør Riismøller sagde rapportøren, at han var glad for de arkæologiske resultater. Han ville gerne benytte dem, hvor de kunne bruges, og han glædede sig til kommende arkæologiske publikationer.

Prof. Bolins omtale af den frisiske indflydelse svarer nogenlunde til de arkæologiske og kunsthistoriske iagttagelser. I 1000-tallet fandt det store brud i Danmark sted i politisk, økonomisk og kulturel henseende. Den nye stat opstod politisk og kulturelt på kirkens grund. Valdemarstiden var en politisk, men ikke nogen økonomisk storhedstid. 1300-tallet betegner en stor politisk nedgang. Økonomisk betød det vel en tilbagegang for visse klasser, men til gengæld en fremgang for de lavere klasser; der var altså tale om en demokratisering.

Produktionsomlægningen – hvis den havde fundet sted – var vel egentlig et tegn på fremgang, nemlig til mere lønnende produktionsformer. Forholdet mellem Hanseaterne og Norden kunne give et helt nyt syn på Nordens kulturelle udvikling i middelalderen. Der tiltrænges en ny periodisering, men den ville nok blive forskellig for de politiske og de økonomiske områders vedkommende.

Professor *Erik Lönnroth*, mente, at den mørke periode, årene fra 1000 til 1200, måske kunne belyses, hvis man hentede paralleller i polske forhold. Der var fx. stor overensstemmelse mellem Trelleborg og visse samtidige polske borge. Spørgsmålet om klimaforandring i Norden ved man endnu for lidt om, men der tiltrænges nærmere undersøgelser, før man kan forlade tanken.

Man har i for høj grad blandet politiske og økonomiske synspunkter sammen, og der tiltrænges en differentiering. Fx. ville det vist være frugtbart, om man skilte problemerne vedrørende Norges politiske tilbagegang fra problemerne om Hansaens indflydelse. Rapportøren sluttede med at bemærke, at det måske ville være nyttigt, om hans synspunkter kunne vække forargelse.

TORSDAG DEN 8. AUGUST

Kl. 9,15 Sektion 1. Præsident: Oscar Nikula.
Professor Knut Mykland: *Christian Frederik og bankmøtet i Christiania 1813.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

De historikerne som hittil har behandlet Christian Frederiks stattholdertid, har med styrke understreket den forståelse prinsen viste for særnorske krav; og det store bankmötet i Christiania hösten 1813 og opprettelsen av en norsk låne- og diskontokasse er blitt stående som det beste uttrykk for hans »liberalisme og hans önske om å skape et selvstendigere Norge«.

Foredraget tok delvis avstand fra denne oppfatningen og hevdet at prinsens lojalitet overfor kongen alltid var sterkere enn hans vilje til å imötekomme særnorske krav. Det gjelder rekker av mindre saker. Det gjelder også opprettelsen av låne- og diskontokassen. Satt på spissen kan en med en viss rett si at ideen til den fikk Christian Frederik fra först av hverken fra Carsten Tank eller grev Wedel. Den brakte han med fra Köbenhavn skrevet i hans hemmelige instruks med Frederik VI's egen hånd. Sikkert er det iallfall at kongen ikke betraktet prinsens bankplaner med mishag. Var han misfornöyd, var det snarest fordi det forberedende planleggingsarbeidet tok så lang tid. Låne- og diskontokassen ble da heller ikke bare båret fram av önske om å skape et selvstendigere Norge. Den var også tenkt som et middel til å redde helstaten. Den var et nödstiltak skapt i en krisesituasjon. Det var da heller ikke först og fremst ved å imötekomme særnorske krav Christian Frederik sikret seg stötte for bankprosjektet i Norge.

Halvdan Koht har gjentatte ganger hevdet at borgerskap og embetsstand i Norge på 1600- og 1700-tallet utgjorde en enhet med front rettet mot de lavere samfunnslag, og i modifisert form har denne tanken gått igjen som hovedsynspunkt hos senere historikere. Foredragsholderen mente at det var mye som talte for å sette et stort spörsmålstegn ved Kohts tese. Det var riktignok mangt som bandt embetsstand og borgerstand sammen; det var også mye som skilte. Disse to gruppene hadde stort sett en forskjellig opprinnelse, de sto i forskjellig stilling til helstat og regime og hadde ulik oppfatning av en rekke sosiale spörsmål.

Den voksende motsetningen mellom borgerstand og embetsstand som en kan spore iallfall fra 1750–årene av, aksentueres sterkt i årene 1812–14, og den fikk vidtrekkende politiske konsekvenser. Frederik av Hessen var som vicestattholder nær alliert

med norske embetsmannskretser; deres politiske program ble også hans. Det viser seg klart i småsaker. Det gjorde seg også gjeldende i stillingen til hovedspörsmål. Embetsmennenes krav om å verne böndene mot kjöpmennenes utsugelser, danner således bakgrunn for Frederik av Hessens innbitte kamp for at staten skulle overta kornforsyningen av Norge.

Christian Frederik bröt fullstendig med sin forgjengers kurs. I april 1813 hadde f. eks. spioner vært i Frederikshald for å spionere bl. a. på Carsten Tank. To måneder senere kom Christian Frederik til Frederikshald for å knytte til seg den samme Carsten Tank som venn, rådgiver og spion. Våren 1813 hadde Frederik av Hessen bedt kongen sende grev Wedel til England for å hindre at han skulle realisere sine planer om forening med Sverige. Christian Frederik derimot var fast bestemt på å gi grev Wedel finansministerplassen i et regjeringsråd. Som i enkelthetene var det imidlertid også i hovedtrekkene. Frederik av Hessen hadde alliert seg med embetsmennene. Christian Frederik allierte seg med handelspatrisiatet, og det beste uttrykket for denne alliansen er nettopp bankmötet i Christiania hösten 1813, hvor prinsen samlet om seg kjernen av den norske forretnings-, brukseier- og proprietærstand.

Nå imötekom Christian Frederik riktignok ikke med låne- og diskontokassen den norske forretningsstands krav om en fullt uavhengig nasjonalbank. Men det han ikke gjorde på det nasjonale plan, gjorde han til gjengjeld på det sosiale. Frederik av Hessens store hjertesak som vicestattholder i Norge hadde vært å gi hver bygd sin egen bank i form av et bygdemagasin. Med låne- og diskontokassen skjenkte Christian Frederik det norske handelspatrisiat sin bank. Dette trer klart fram når en studerer bankens statutter. Det trer også klart fram i den kulde norske embetsmenn viste overfor Christian Frederiks virke som stattholder og först og fremst overfor hans arbeid for å reise en låne- og diskontokasse. Christian Frederik hadde selv betegnet banken som en »Velgierning mod Norge«. Embetsmennene karakteriserte den som »en blot köbmandsspekulation«.

Bankmötet i Christiania hösten 1813 betegner höydepunktet i Christian Frederiks stattholdertid. Det er også det mest talende vitnesbyrd om hans allianse med det norske handelspa-

trisiat. For prinsen var imidlertid mötet tenkt som et ledd i et samarbeid som skulle fortsette. Det trer klart fram i hans planer for et norsk regjeringsråd.

Men samarbeidet fortsatte ikke. Da Christian Frederik i slutten av januar 1814 tok opp kampen for selvstendighet, stilte han seg samtidig i opposisjon mot handelspatrisiatets ledende menn, som anså en forening med Sverige som eneste redning. I den situasjonen måtte Christian Frederik söke et nytt fundament for sin politikk. Han måtte vende seg til den gruppen han som stattholder mer og mer hadde fjernet seg fra, den gruppen Frederik av Hessen hadde bygd på, embetsmennene. Det er i så måte typisk at nettopp den mann som ble prinsens beste stötte i riksforsamlingen på Eidsvoll, Christian Magnus Falsen, hadde demonstrert ved ikke å möte på bankmötet fordi det var en ren »Köbmandskongress«.

Efter foredraget fulgte en kort diskussion, hvor fhv. rigsarkivar *Axel Linvald*, København, understregede, at hovedspørgsmålet ved Christian Frederiks ankomst var fremskaffelsen af korn, og dette problem løste han med bistand fra handelspatriciatet – og de danske godsejere. Over for de sidstnævnte brugte han netop bankgarantien som sikkerhed. I embedsstanden er det en ny kreds, der tager têten; dens medlemmer var ganske rigtig født i Danmark, men mange blev dog i Norge.

Kl. 9,15 Sektion 2. Præsident: PENTTI RENVALL.

Fil. dr., docent STURE WALLER, Lund: *Bismarck och den slesvig-holsteinska frågan hösten 1863.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Den stora krisen i den slesvig-holsteinska frågan 1863–64 har flitigt diskuterats. Ämnet är dock långtifrån uttömt. Bl. a. behövs mer kännedom om stormakternas, särskilt Preussens, hållning för att rätt kunna bedöma de nordiska politikernas ställningstaganden.

Krisen blev akut genom det s. k. marspatentet 1863, och i

okt. beslöt Tyska förbundet exekution i Holstein. Samtidigt föreslog England internationell medling. Bismarck hade önskat detta och ställde sig välvillig, ehuru han ej var beredd godtaga anbudet i föreliggande skick. Han krävde även, att Danmark skulle upphäva marspatentet, vilket sedan ändrades till att det skulle avstå från Holsteins andel i den s. k. normalbudgeten. Danmarks medgivande blev mycket oklart. Tyskarna hade ej tagit definitiv ställning vare sig till detta eller till en ny brittisk framställning om medling, när Fredrik VII dog 15. nov. 1863. Läget förändrades då med ens till Danmarks nackdel. Ännu s. d. hade Bismarck sagt sig hoppas, att ett formligt brittiskt medlingsförslag både skulle göras och bli antaget.

Inom historieskrivningen har Bismarcks skenbara tillmötesgående allmänt ansetts ha berott på dels att han ville vinna England, dels att han var övertygad, att Danmark i varje fall skulle avvisa medling. Endast E. Eyck har mer utförligt hävdat, att Bismarck på allvar sökt undgå både krig och exekution samt att den nya danska författningen var ett streck i räkningen för honom. De samtida menade däremot allmänt ända till slutet av 1863, att Bismarck var ovanligt danskvänlig. Händelseutvecklingen efter den 15. nov. gjorde, at uppfattningen ändrades till den rakt motsatta. Det torde finnas skäl antaga, att detta påverkat de senare åsikterna om hans hållning redan veckorna före Fredrik VII:s död.

En förutsättningslös prövning av källmaterialet är nödvändig för att avgöra vilken uppfattning som är den riktiga. En väsentlig del av de preussiska akterna återfinnas i Die auswärtige Politik Preussens 1858–1871, III–IV (1932–33), men dessa ha blott mycket ofullständigt utnyttjats av forskningen.

Om Bismarck räknat med att Danmark skulle avvisa tanken om medling, måste han ha förutsatt, att ministären Hall förblev vid makten. Han stödde dock kraftigt Blixens försök att störta denna. Då Bismarck den 30. okt. skrev till sändebudet i London, att Preussen måste godta medlingen därför att Danmark säkert skulle göra det, har han tydligen ej ens räknat med att Hall skulle svara avvisande. Om han trott motsatsen, hade det näppeligen funnits skäl dölja detta för den danskfientlige diplomaten.

Att Bismarck uppriktigt önskade medlingens antagande framgår å andra sidan av flera instruktioner och motiveringar av förtrolig karaktär. En instruktion för sändebudet i Frankfurt 16. okt. kan ge intrycket, att Bismarck ville krig ist. f. exekution, men då han avvisade det säkraste medlet att provocera Danmark, krav på gränsfästningen Rendsburg, ville han tydligen varken krig eller exekution då. Den 28. okt. sade han rent ut, att han hoppades, att exekutionen ej skulle bli av, och två dagar senare gjorde han t. o. m. det danska medgivandet mer acceptabelt ur tysk synpunkt än det verkligen var. Napoleon III:s förslag den 5. nov. om en stor europeisk kongress blev ett nytt skäl för Bismarck att önska brittisk medling för att den slesvig-holsteinska frågan ej skulle upptas på kongressen. Ett förslag av en underordnad 13. nov., att Sachsen ensamt skulle anförtros exekutionen, då Hannover krävde vissa garantier för at delta, avvisade Bismarck med orden: Nein, *wir* wollen keine der Schwierigkeiten ebnen; sie machen empfänglich für die Mediation. Han satte sitt hopp till motsättningarna mellan de nord- och sydtyska intressena i denna fråga. Preussen kunne ock så komma att framstå som de nordtyskas beskyddare, ett skickligt drag i den inomtyska maktkampen med Österrike. En förutsättning för att exekutionen skulle avvärjas var givetvis, att stämningen i Tyskland ej förbittrades genom nya danska åtgärder. Det behöver då knappast diskuteras, att Bismarcks varningar mot novemberförfattningen voro uppriktiga.

Bismarcks eftergivenhet ifråga om de villkor Danmark skulle uppfylla har berott på att han mer satte sitt hopp till verkan av Englands anbud om medling än till några danska eftergifter i och för sig. De behövde ej vara större än att förbundsdagen utan prestigeförlust kunde godta dem. Det gällde fastmer att ej ställa så stora krav, att Danmark tvärt avvisade allt.

Vad här sagts om Bismarcks uppriktighet gäller dock endast hans syften på kort sikt. Han sade aldrig, vilket resultat av medlingen han kunne anse acceptabelt. Det är alltså okänt, om detta låg inom det sannolikas gränser. Det är mycket möjligt, att Bismarck blott avsåg att få frågan uppskjuten till en lägligare tidpunkt. Det är dock också fullt tänkbart, att han velat pröva möjligheten av en fredlig uppgörelse, vilken väl skulle haft

en preussisk annexion av Holstein som slutmål. Att döma av en del samtida tyska uttalanden skulle en sådan lösning ej under alla förhållanden ha varit oantaglig för den tyska opinionen. Bismarcks tal om Eiderholstein och Eiderdanmark, den stränga åtskillnad han i okt. gjorde mellan tvistens federala och internationella delar och hans antydningar om att det en gång kunde bli lämpligt återvända till förhållandet före 1851–52 års överenskommelser, då Danmark-Slesvig och Holstein faktiskt voro helt skilda, skulle allt *kunna* avse att förbereda ett varaktigt sådant tillstånd.

Att Bismarck skulle ha prövat olika alternativ stämmer med många uttalanden om hans politik och även med den tolkning av denna som nyligen getts av denna såsom vida mer opportunistisk än man vanligen antagit (Taylor). Säkert är, att Bismarck ej varit en så framsynt och konsekvent statsman som han själv framställt sig i sina memoarer, ej minst i den slesvig-holsteinska frågan, eller så långtänkt och bakslug som han i överensstämmelse därmed oftast skildrats i litteraturen.

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 9,15 Sektion 3. Præsident: Sven A. Nilsson.
Cand. mag. Niels Skyum-Nielsen, København: *Hvorledes tolkes et middelalderligt privilegium?*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Privilegiet er uimodsigeligt et af de vigtigste dokumenter i middelalderen. Privilegierne for byer og købstæder, kirker og klostre er af største interesse for rigshistorikerne i de forskellige nordiske lande og samtidig vigtige kilder for lokalhistorikerne. Imidlertid frembyder tolkningen ofte betydelige vanskeligheder. Den enkelte forsker er i reglen nødt til at danne sig sit indtryk ud fra et mindre udsnit af kildemassen, men en gennemgang af lange, sammenhængende privilegierækker bringer mange overraskende ting frem. De følgende betragtninger meddeler nogle få af de erfaringer, som jeg har fået ved en gennemgang af samtlige privilegier for katedralkirker, klostre og hospitaler i Danmark fra 1085 til 1340.

Johannes Steenstrup har i sit banebrydende arbejde »Studier over Kong Valdemars Jordebog« (1874) skrevet noget af det bedste, der forefindes på dansk om dette emne. Han citerer den gamle sætning *Non plus intelligitur datum quam expressum* og fastslår, at den bør lægges til grund for al privilegiefortolkning. Gennem et reskript fra pave Innocens III til ærkebiskop Anders Sunesen af Lund fra 1213 får vi imidlertid fat i en helt anden grundsætning. Den kan formuleres i ordene *Omne intelligitur datum, quod non expresse exceptum est.* Den sætning, som Steenstrup opererer med, repræsenterer i virkeligheden et midterstandpunkt, mens det pavelige reskript, som optoges i dekretalerne af 1234 og dermed blev en af normerne i kanonisk ret, knæsætter en fortolkning i overkanten af textens ordlyd. Men også den tredie mulighed, tolkningen i underkanten af textens lydelse, forefindes i kildematerialet. En erklæring afgivet af borgerne i Ribe til ærkebiskop Uffe af Lund 1230–46 lader tydeligt forstå, at den kongelige privilegiepolitik under visse uudtalte forudsætninger end ikke tilstod privilegiemodtageren, hvad han burde have ret til rent bogstaveligt. En hertil svarende sætning kunne formuleres *Certis condicionibus tacitis minus intelligitur datum quam expressum.*

Foredragsholderen påpegede dernæst gennem exempler de betydelige vanskeligheder, der er ved at sammenligne privilegier, som snart har en bred og fyldig formulering, snart en kort og stram ordlyd. Endvidere fremlagdes exempler på det ubekendte X, som forskeren næsten til stadighed har at gøre med: De instruxer, som udgik til fogder og ombudsmænd, og som snart har betydet en skarpere, snart en mildere holdning ved fortolkningen af privilegierne. Privilegiemodtagerne kunde herunder blive udsat for den allermest snæversynede og nøjeregnende formalisme, hvad angik selve privilegiets ydre form og udstyr, således som det kan påvises gennem håndgribelige exempler.

Efter foredraget fulgte en diskussion. Professor *Aksel E. Christensen,* København, takkede for foredraget, og fordi der var valgt eksempler fra de tilsyneladende simpleste dokumenter: privilegierne. Han understregede vanskelighederne ved at arbejde

med tekster, som lyder vekselvis på almindelig frihed og mere specielle rettigheder. Og han spurgte, om der ikke var mulighed for at afgøre, hvorvidt et privilegium skulle fortolkes på en måde, der indskrænkede dets rækkevidde eller udvidede dets rækkevidde ved en undersøgelse af brevets forlæg. Endvidere rejste taleren problemet om diktat og modtagerudfærdigelse, idet han spurgte om muligheden for at afgøre, om et brev var udtryk for en kancellitradition, eller om det var udstedt af modtageren eller en afskrift af et tidligere privilegium. Man måtte se privilegiet i den situation, hvori det var udstedt. Til slut udtrykte taleren glæde over de citater, der var fremdraget fra originale dokumenter, og som viste, hvor vigtigt det var, at dokumenterne ikke var forsynede med rettelser.

Foredragsholderen svarede, at en undersøgelse af diktatsammenhængen var en uomgængelig forudsætning for studiet af privilegierækker, som man kender dem f. eks. for Esrom klosters vedkommende. Det var dog ofte en faktor, som ikke forenklede, men komplicerede tolkningen, eftersom f. eks. de kongelige kancellister ved udstedelsen af et nyt privilegium undertiden valgte ikke at skrive det nærmest foregående af, men greb tilbage til et tidligere privilegium. Det hang sammen med, at det snart kunne være en fordel at have et generelt privilegium, snart en fordel at have nøje specificerede rettigheder.

Der var visse breve, hvor man kunne konstatere, at modtagerne havde været i virksomhed ved affattelsen. Når andre mere tungtvejende argumenter i forvejen talte herfor, kunne det også tyde på modtagerudfærdigelse, dersom et privilegium brugte et særlig voldsomt sprog mod de kongelige fogder og ombudsmænd.

Kl. 10,15 Sektion 1. Præsident: Erik Lönnroth.

Professor, dr. phil. C. O. Bøggild-Andersen, Århus: *Christiern 2. og Povl Helgesen.*

Foredraget vil blive trykt i udvidet form i (dansk) *Historisk Tidsskrift.*

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Astrid Friis*, København, rettede en kompliment til foredragsholderen for hans moderation i opfattelsen af, hvad man bestemt kan tillægge Povl Helgesen forfatterskabet til. Derimod var det rigtigt og godt, at foredragsholderen trak rimkrøniken frem – her havde Hvidtfeldt en sikker viden. Foredragsholderen er vist den første, der har ført et bindende bevis for, at Povl Helgesen er forfatter til dette agitationsskrift. Det giver et nyt aspekt for synet på Povl Helgesen.

Der kan nok ikke skaffes noget eksakt bevis for, at Povl Helgesen er forfatter til håndfæstningens indledning, men foredragsholderen har ret i, at Ove Bille var for forsigtig til at være mester for den stærkt agitatoriske tone i dette skrift.

Professor Astrid Friis ville gøre den bemærkning, at Povl Helgesen sikkert var datidens bedste pen – og Bøggild-Andersen havde ret m. h. t. påvirkningen fra Erasmus – men taleren ville dog lægge et godt ord ind for det danske sprog i første halvdel af 1500-tallet. Som man træffer det i reformationstiden, er det djærvere end lang tid fremover. Første halvdel af 1500-tallet talte mange stærke personligheder, men foredragsholderen havde med rette stillet Povl Helgesen i første række.

Foredragsholderen erklærede, at han p. g. a. det fremrykkede tidspunkt og udflugten måtte forbeholde diskussionen for professor Astrid Friis og afstå fra videre debat.

Kl. 10,15 Sektion 2. Præsident: PENTTI RENVALL.
Arkivrådet, docent OLOF JÄGERSKIÖLD, Stockholm:
Grundlinjer i svensk utrikespolitik 1721—1809.

Foredraget vil blive trykt i *Historielärarnas föreningsårsskrift 1957.*

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 10,15 Sektion 3. Præsident: TORVALD HÖJER.

Overarkivar, dr. phil. HARALD JØRGENSEN, København: *Det nordslesvigske spørgsmåls rejsning i efteråret 1918.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Da Tysklands militære sammenbrud omkring månedskiftet september-oktober 1918 gjorde det nordslesvigske spørgsmåls rejsning aktuelt, kunne der tænkes 3 muligheder for at føre det frem. Den tyske regering kunne spontant tilbyde at løse et problem, som siden 1864 havde bidraget sit til at vanskeliggøre forholdet mellem det tyske rige og de skandinaviske lande, navnlig Danmark. Kun tøvende lod den nye rigsregering under prins Max' ledelse sig drive frem til en erklæring om, at det nordslesvigske spørgsmål burde ordnes i overensstemmelse med det af præsident Wilson proklamerede princip om folkenes selvbestemmelsesret. Den tyske gesandt i København siden 1912, grev Brockdorff-Rantzau, tilrådede 17. oktober sin regering spontant at tilbyde en løsning og søge at få en ordning med Danmark, inden spørgsmålet kom for fredskongressen, men regeringen fulgte ikke hans råd. Først ca. 6 uger efter det militære sammenbrud og efter den indre tyske revolution afgav dr. Solf en skriftlig forsikring til H.P. Hanssen, hvori proklameredes rigsregeringens ønske om, at spørgsmålet blev løst på basis af folkenes selvbestemmelsesret. Ved sin tøven forspildte rigsregeringen en chance for at tilvejebringe et tillidsfuldt politisk samarbejde med Norden i årene fremover.

Den 2. mulighed for at rejse spørgsmålet fandtes hos de danske nordslesvigeres politiske leder, H. P. Hanssen, der siden 1906 var medlem af den tyske rigsdag. H. P. Hanssen benyttede den lejlighed, der opstod, da rigsdagen 23. oktober trådte sammen for at diskutere rigsregeringens tiltrædelseserklæring af 5. oktober. I en stor tale rejste H. P. Hanssen spørgsmålet og forlangte en afstemning i Nordslesvig om tilslutning til Danmark. Allerede i forvejen havde han bearbejdet sine politiske forbindelser i rigshovedstaden og også forsøgt at få problemet frem i tysk presse. Hjemme i Nordslesvig organiserede han en stor adresse, der i rette øjeblik skulle overdrages rigs-

regeringen. Resultatet af hans og andre gode venners bestræbelser blev dr. Solfs brev af 14. nov.

Endnu en 3. mulighed forelå for at rejse spørgsmålet i 1918, idet den danske regering, støttet af en stærk folkelig bevægelse i Danmark, kunne foretage en henvendelse til de sejrende stormagter og forlange spørgsmålet løst på den forestående fredskonference. Fra den danske regerings side, og det vil i denne forbindelse navnlig sige udenrigsminister Erik Scavenius, var man i begyndelsen ret tilbageholdende, ikke fordi man ikke ønskede en løsning af problemet, men fordi man frygtede, at en forhastet positiv optræden kunne bringe den førte ligelige neutralitetspolitik i fare og skade de livsvigtige tyske tilførsler til Danmark med deraf følgende svære økonomiske og sociale vanskeligheder. Forskellige begivenheder omkring midten af oktober måned (en hidsig agitation for, at Danmark skulle forlange tilbagegivelsen af større dele af Sønderjylland, rygter om, at regeringen havde indledt direkte forhandlinger med Tyskland og en kraftig opfordring fra H. P. Hanssen om, at Danmark udtalte sig) medførte, at regeringen sammenkaldte partiordførerne og gik ind på et forslag om at forelægge den samlede rigsdag problemerne ved et lukket møde. Udenrigsministeren havde måske i sit hjerte ønsket en løsning af problemet ved direkte forhandlinger mellem Danmark og Tyskland, således som det faktisk blev foreslået af den danske gesandt i Berlin, grev Carl Moltke, men han var klar over, at denne fremgangsmåde ikke kunne anvendes. I stedet for koncentrerede han sine anstrengelser om at få samtlige politiske partiers tilslutning til en fælleserklæring om en fortsættelse af den ligelige neutralitetspolitik og en løsning af det nordslesvigske spørgsmål på basis af princippet om folkenes selvbestemmelsesret. Dette opnåedes 23. oktober, og resultatet meddeltes straks de udenlandske gesandter som Danmarks ønske med hensyn til landets aktuelle nationalpolitiske problem. Ud herover foretog man sig foreløbig intet, idet man afventede et videre udspil fra de danske nordslesvigere. Dette kom gennem gesandten i Berlin i form af Åbenråresolutionen af 17. november, som straks viderebefordredes til de allierede, og som blev det grundlag, som den danske regering derefter byggede sin politik på.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Troels Fink,* Århus, understregede, hvor uortodokst man var gået frem under det nordslesvigske spørgsmåls rejsning. Mødet den 23. oktober i den danske rigsdag var et privat møde, som ikke kunne være bindende for nogen af de deltagende parter, da den danske grundlov ingen bestemmelser havde om et sådant fælles-møde af begge ting. Alligevel følte alle deltagerne sig bundet af mødets resultat. Dette er karakteristisk for situationen. – Da dr. Solf skrev sit berømte brev til H.P. Hanssen, var han ikke længere udenrigsminister, men rigsregeringen følte sig alligevel bundet af hans underskrift. Når H. P. Hanssen insisterede på at få dr. Solfs underskrift og ikke udenrigsministerens i den nye regering, skyldtes det hans ængstelse for, at det nye system ikke ville holde. Det var af større værdi, at det gamle kejserriges sidste udenrigsminister havde forpligtet regeringen. – Det var højst uformelle handlinger, og baggrunden for, at de lod sig praktisere, var situationens tilspidsede karakter og de særegne omstændigheder. Overfor det slesvigske spørgsmål kunne formerne ikke holde.

Professor *Torvald Höjer* spurgte, hvorfor dr. Solf skrev under. Han var ikke længere minister og kunne næppe have haft nogen spontan glæde derved.

Professor *Troels Fink* svarede hertil, at der var indkommet en petition fra sønderjyderne i dr. Solfs funktionstid, og derfor følte han sig forpligtet. Den sønderjyske henvendelse kom iøvrigt ikke fra nogen kompetent forsamling, men fra forskellige foreningsformænd; også her gik man uortodokst frem.

Fhv. lektor *Regnar Knudsen,* Riiskov, mente ikke, at foredragsholderen kunne sige, at den danske regering førte »den strikte neutralitetspolitik«. Den var ikke ligeligt neutral.

Foredragsholderen medgav, at regeringens udenrigspolitik måske ikke var strikt neutral, men man måtte her huske, at forholdet til Tyskland var det alvorligste og vanskeligste. Den førte

politik var derfor den eneste rigtige. På den anden side ville han tilføje, at det næppe var regeringens skyld, at vi ikke kom med i krigen. Det skyldtes snarere, at Tyskland i modsætning til 1940 ikke ønskede Skandinavien inddraget.

FREDAG DEN 9. AUGUST

Kl. 9,15 Sektion 1. Præsident: ASGAUT STEINNES.

Fhv. rigsarkivar, dr. phil. AXEL LINVALD, København: *Christian Frederiks Trondhjemsrejse og det første Eidsvoldsmøde. Enevælde eller folkestyre.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Om aftenen d. 24. januar 1814 modtog Norges statholder, prins Christian Frederik, i Christiania de første officielle meddelelser om Kielfredens afslutning. Som det er bekendt, traf han allerede andendagen derefter beslutning om at rejse til Trondhjem. Først og fremmest var det ham magtpåliggende at udskyde forhandlingerne med de svenske regeringsmyndigheder. Samtidig ønskede han dog også at benytte ventetiden til at skaffe landet nye tilførsler af korn. Navnlig havde han dog i tankerne at få lejlighed til at kende og retlede folkestemningen i en landsdel, i hvilken rygterne om at skulle udskilles af det norske folkesamfund og gives i nabostatens vold i forvejen havde sat sindene i oprør.

Med det altsammen har det altid været et åbentstående spørgsmål, om prinsen ikke har næret videregående politiske planer med Trondhjemsopholdet. Foredragets væsentligste formål var derfor at fremlægge resultaterne af en undersøgelse af det samlede kildemateriale, som kan give oplysninger om de forhandlinger, der den 30. januar førtes på Eidsvold mellem Christian Frederik og hans nærmeste politiske rådgivere.

Med sikkerhed vides alene, at biskoppen i Christiania, F. J. Beck, og stiftamtmanden sammesteds, N. E. Thygeson, har været tilstede. Lige så indlysende er det, at Carsten Anker har gjort honnør som husets ejer og vært. Tillige nævner samtidige dagbogsoptegnelser som et forlydende, at admiral Otto

Lütken, fra 1810 chef for Norges søforsvar, storkøbmanden Carsten Tank og oberst Sejerslev skulde tilkaldes. Et bevaret brev viser imidlertid, at admiral Lütken blev forhindret, medens andre breve fra Carsten Tank til prins Christian Frederik tyder på, at han næppe har kunnet være tilstede. Til gengæld synes det at fremgå af prins Christian Frederiks dagbog, at den tidligere stiftamtmand og direktør for rigsbankens norske afling, M. G. Rosenkrantz, har deltaget i en del af forhandlingerne. Andre bevarede breve synes også at vidne om, at ligeledes de to brødre, Niels og Jacob Aall, har været indbudt, men ikke er kommet tilstede.

Som almindelig bekendt har det fra første færd været Christian Frederiks beslutning i kraft af *arveretten* at overtage Norges styrelse som konge. Inden længe – så snart Christian Frederiks beslutning om Trondhjemsrejsen blev bekendt – bredte rygterne sig, at han vilde benytte besøget i den gamle kongestad til at proklamere sig som Norges konge. Efterhånden hed det sig, at han vilde »lade sig udråbe til enevoldsregent i medhold af kongeloven« og endda under opholdet i Trondhjem lade sig krone til konge i byens domkirke. Selvom Trondhjemsopholdet forløb uden fjerneste forsøg på at iværksætte sådanne planer, har rygterne stadig levet videre. Navnlig gav de i efteråret 1838 anledning til en livlig dansk-norsk pressedrøftelse, da Norges navnkundige historieskriver, P. A. Munch, i sin lærebog: »Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug«, nu som historiske facta genoplivede de gamle rygter fra 1814 og påstod, at det havde været Christian Frederiks oprindelige plan i Trondhjem at lade sig krone som Norges uindskrænkede monark.

Mod denne »uforskammede beskyldning« protesterede først major L. F. Brock, i 1814 Christian Frederiks overadjudant i Norge. Da P. A. Munch fastholdt sin påstand, henvendte Brock sig til prins Christian Frederik for at få tilladelse til yderligere at polemisere mod den fremsatte påstand. Prinsen lagde ikke skjul på, at den hele pressedrøftelse var ham ubehagelig og lod også sin kabinetssekretær, I. G. Adler, gøre et forsøg på at forhindre Brock i at fremture ad den bane, han var slået ind på. I sit svar erklærede prinsen dog samtidig, at det aldrig havde

været hans »oprindelige Plan i Trondhjem at lade sig krone som Norges uindskrænkede Monark«. I foredraget fremhævedes det, at man sikkert bør lægge hovedvægten på dementiets fremhævelse af ordet konge*kroning*, men at Christian Frederik derfor ingensinde havde benægtet, at han havde næret planer om en konge*proklamation*.

Allerede i sine dagbogsoptegnelser har Christian Frederik oplyst, at han hurtigt efter ankomsten til Eidsvold gik i gang med affattelsen af forskellige aktstykker, som over for det norske folk og hele Europa skulle give udtryk for hans magtovertagelse og oprør mod Kielfredens bestemmelser. Disse aktstykker – der ikke tidligere har været publiceret – har den historiske betydning, at de indeholder en samlet – og den eneste foreliggende – formulering af synspunkterne, der i tiden inden prins Christian Frederiks tilbagekomst til Eidsvold fra Trondhjemsrejsen d. 13. februar var bestemmende for hans tilrettelæggelse af Norges selvstændighedspolitik. Direkte fastslår de, at han – uden hensyn til Kieltraktaten – og i overensstemmelse med både souverainitetsakten for Norge af 7. august 1661 og kongeloven af 14. november 1665 agtede at hævde sine rettigheder som Norges arve- og enevoldskonge. Tillige fremgår det af dem, at Norges befolkning samlet til gudstjeneste i landets kirker skulde aflægge troskabsed »til Os og Vor kongelige Slægt«.

Om man vil: et slags plebiscit.

Om prins Christian Frederiks politiske opfattelse ved tiden for det første Eidsvoldsmøde kan der således ikke være tvivl. I spørgsmålet om *kongeproklamationen* er det derimod umuligt at opnå samme vished.

For formodningen om, at han har næret en sådan plan taler dog afgørende, at han straks efter ankomsten til Eidsvold i løbet af blot en enkelt dag og nat har skyndt sig at forme og nedskrive de lange aktstykker, der skulde danne grundlaget for hans politiske aktion. Hvorfor hastværket, om det ikke havde været hensigten, som rygterne gik, at benytte opholdet i Trondhjem til at proklamere hans arve- og enevoldskongedømme?

Tilbage bliver stadig det afgørende spørgsmål, hvad der er foregået under forhandlingen på Eidsvold d. 30. januar: Om det netop er på denne dag, at Christian Frederik har æn-

dret beslutning. Som udtryk for, at det forholder sig således, findes forskellige vidnesbyrd. Allerede professor Stoud Platous dagbogsoptegnelser peger afgørende i denne retning. Godkender man formodningen om, at M. G. Rosenkrantz har deltaget i Eidsvoldsmødets drøftelser, er det – med kendskabet til hans deltagelse i den senere notabelforsamling – en nærliggende slutning, at netop han har gjort betænkeligheder gældende mod kongeproklamationen. Til gengæld kan der ikke være tvivl om, at Carsten Anker til det sidste har kæmpet for dens iværksættelse. Endnu den 3. februar, få dage efter at Christian Frederik havde forladt Eidsvold, gjorde han et sidste forsøg på at ændre hans afgørelse. Mere end noget andet er det dog udtryk for omslaget på det første Eidsvoldsmøde, at biskop Beck fik kasseret det forslag til et biskoppeligt hyrdebrev, som han havde medbragt, og som tydeligt nok var affattet med en forestående kongeproklamation for øje.

Også i Christian Frederiks rejseplaner sporedes mødets virkninger. Endnu d. 29. januar havde det været prinsens tanke, at Carsten Anker skulde være fulgt med ham til Trondhjem for at bistå ham ved den endelige affattelse af den franske deklaration til Europas monarker. »Min rejse til Trondhjem bliver fremskyndet. Anker kommer ikke med«, noterede Christian Frederik to dage senere i sin dagbog. Når kongeproklamationen blev opgivet, fik han foreløbig ikke brug for en franskkyndig medarbejder. Tværtimod havde prinsen nu så rigelig tid, at han kunde efterlade aktstykket i Ankers varetægt.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Halvdan Koht* mente, at man var tilbøjelig til for meget at fæstne sig ved problemet om enevoldsmagten. Man havde overeksponeret dette spørgsmål. Det var Christian Frederiks hovedopgave at skabe et legalt grundlag for den rejsning, som skulle iværksættes. Dette grundlag fandt han i kongeloven. Trondheimsrejsen skal jævnføres med Christian Frederiks rejse i 1813 til Vestlandet (nu: Sørlandet). Han måtte prøve at finde ud af, hvad norsk folkevilje var, have fast tag i folkeopinionen. Henrik Wergelands bog om Norge i 1814 har dramatiseret Trondheimsrejsen.

Kl. 9,15 Sektion 2. Præsident: AKSEL E. CHRISTENSEN.
Fil. lic. KARL E. BIRNBAUM, Viggbyholm: *Målsättningar för tysk diplomati under första världskrigets tidigare år (1914—15).*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Föredraget var avsett som en första orientering betr. de viktigaste målsättningarna för tysk diplomati under åren 1914–15, sådana de avspeglar sig i det numera tillgängliga aktmaterialet ur Auswärtiges Amts arkiv samt ur vissa andra officiella och privata samlingar. Den bild som skisserades var ungefär följande:

Den tyska statsledningen inriktade sig mot slutet av år 1914, trots ställningskrigets början i väster och den interallierade överenskommelsen att endast sluta fred gemensamt, på en sprängning av Entente-koalitionen genom en separat kompromissfred med en av huvudmotståndarna, i första hand Ryssland. Fredssonderingarna österut intensifierades under sommaren 1915 i samband med centralmakternas militäre framgångar i Polen. Ehuru de förblev resultatlösa uppgav man i Berlin inte tanken på en samförståndsfred med tsarriket. Samtidigt ökades dock den tyska diplomatiens bemödanden att förmå Frankrike till separatfred.

Jämsides med dessa försök att spränga den fientliga ringen genom en separat uppgörelse hade tanken på ett offentligt fredsanbud till samtliga motståndare börjat sysselsätta rikskanslern, von Bethmann-Hollweg. Den realiserades dock icke under detta skede av kriget, emedan kanslern befarade att ett dylikt initiativ skulle uppfattas som ett svaghetstecken. Ett av huvudproblemen vid bedömningen av den tyska diplomatiens målsättningar under åren 1914–1915 är därför frågan, huruvida den konsekventa inriktningen på en separatfred dikterades av önskan att genom en sprängning av den fientliga koalitionen tillförsäkra Tyskland en gynnsammare internationell position än före kriget eller snarare av övertygelsen att även en allmän fred lättare eller rentav endast skulle kunna uppnås genom en separat kompromissfred med Ryssland eller Frankrike. Båda motiven framträder i det diplomatiska källmaterialet. Hållpunkterne är få-

taliga och tillåta därför icke en absolut säker slutsats. De uppspårade källuppgifterna tyder emellertid snarast på att det var avogheten mot allmänna fredsförhandlingar med alle motståndare samtidigt som i första hand betingade den tyska utrikesledningens envetna strävan att få till stånd en separatfred.

Vid årsskiftet 1915–16 synes en förskjutning ha ägt rum i målsättningen för den tyska diplomatien i fredsfrågan. Alla försök att med militära eller diplomatiska medel spränga den fientliga koalitionen hade misslyckats, samtidigt som motståndarnas materiella övermakt och verkningarna av deras blockadkrigföring började göra sig kraftigt märkbara. Att i detta läge ge sitt bifall till den av militär- och marinmyndigheterna förordade oinskränkta ubåtskrigföringen mot Storbritannien vägrade den tyske rikskanslern med hänsyn till de neutrala makternas – främst Förenta staternas – väntade reaktion, som han befarade skulle leda till centralmakternas nederlag. I stället tycks den tyska politiska ledningen nu ha börjat pröva möjligheten att uppnå fred på en anspråkslösare basis än den dittills eftersträvade sprängningen av den fientliga statsgruppen. Försöken att spränga Trippel-Entenen genom en separatfred med antingen Ryssland eller Frankrike fullföljdes under loppet av år 1916. Men vid sidan därav började bemödandena om åvägabringande av allmänna fredsförhandlingar att spela en allt större och under senare delen av året dominerande roll i den tyska utrikesledningens planer. Även under denna tid förblev dock separatfreden och uppspjälkningen av den fientliga statsgruppen den fredslösning som man vid Wilhelmstrasse helst önskade se förverkligad. Tysklands politiska ledare återvände till denna ursprungliga målsättning så snart risken för ett sammanbrott föreföll mera avlägsen eller särskilt gynnsamma konjunkturer yppade sig i öst eller väst.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Torvald Höjer*, Stockholm, spurgte, om der kunne siges noget om de vanskeligheder, modsætningen mellem de oprindelige tanker om en propaganda, rettet til de russisk-undertrykte lande mod øst og de bestandige planer om en separatfred med Rusland, havde forvoldt.

Foredragsholderen kunne ikke svare definitivt; men Bethmann-Hollweg var altid usikker over for de muligheder, der lå i psykologiske midler.

Lektor *Lindhardt Hansen*, København, efterlyste dansk stof i de efterforskede arkiver – breve fra H. N. Andersen eller kongen.

Foredragsholderen mente nok, et sådant materiale fandtes.

Kl. 9,15 Sektion 3. Præsident: Povl Bagge.

Professor Aimo Halila, Helsingfors: *Strukturproblem vid landsbygdens lokala självförvaltning i Finland under 1700-talet.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Häradets självstyrelse hör till de äldsta historiska skikten inom den lokala självstyrelsen på landsbygden i Sverige och Finland. Inom några speciella förvaltningsgrenar har den levat kvar ända till våra dagar. Möten inom förvaltningssocknens ram blev likväl skjutna åt sidan, och kyrksocknens sockenstämma, som leddes av kyrkoherden, blev organ för självstyrelsen. Beträffande sockenstämmans befogenheter och verksamhetsformer saknades likväl detaljerade stadganden. Den passus i prästerskapets privilegier av år 1723, där det talas om sockenstämmans rätt att besluta om vissa till hushållningen hörande ärenden, utgjorde i själva verket för Finlands del ända till år 1865 den enda legala grunden för kommunal självstyrelse. I Sverige låg det ovan nämnda stadgandet från år 1723 som grund för landsbygdens lokala självstyrelse ända till 1817.

Landsbygdens lokala självstyrelse utvecklades under hela 1700-talet till stor del utan stöd av officiella stadganden. Den allmäneuropeiska utvecklingen gick i riktning mot decentralisering, mot utvidgad lokal självstyrelse. En reaktion mot statsabsolutismen och unitarismen gjorde sig gällande. Lokalförvaltningens utveckling innebar ett främjande av individualismen. Den skulle avlägsna okunnigheten. Under denna fysiokratins och upplysningens tid litade man på allmogens le-

vande kulturvilja, och under romantikens tid slog denna förtröstan ut i en särskilt praktfull blomning. I Norden sammanföll de nya strömningarna nära med de traditionellt nordiska betraktelsesätten. I Sverige och Finland innebar särskilt den s. k. frihetstiden (1721–1772) utvecklingsmöjligheter för den lokala självstyrelsen. Ett nära samband förelåg till medelklassens begynnande genombrott och den kyrkliga förvaltningens sekularisering.

I Finland ökades sockenstämmornas uppgifter kännbart under 1700-talet, och det betydde att deras verksamhet försvårades. Sockenförvaltningens organisation visade sig bristfällig och obekväm. Under dylika omständigheter uppkom på sockenmenigheternas eget initiativ arbetsutskott och representativa delegationer. Särskilt var det fallet i homogent sammansatta socknar inom de gamla kulturbygderna, och i synnerhet i närheten av städerna, där stadsförvaltningen kunde tjäna som förebild. I utvecklingen kan två olika linjer särskiljas: 1) strävanden att minska den ökade arbetsbördan för kronans förvaltningsapparat och kostnaderna för denna, samt 2) önskan att minska kronans inflytande i s. k. kommunala äranden. Utskott, ett slags kommunalnämnder och kommunalfullmäktige, uppkom i synnerhet under frihetstidens senare del (1750- och 1760-talen). Utskotten kunde få rätt att inom vissa gränser fatta beslut på hela socknens vägnar. Beträffande dessa utskott har historieforskningen hittills fått endast bristfälliga upplysningar. Det kommer ännu att räcka en rundlig tid, innan det blir möjligt att teckna en så omfattande helhetsbild som möjligt. Det kan närmare bestämt ske först sedan man främst i och för landskaps-, härads- och sockenhistorier systematiskt genomgått det vidlyftiga källmaterial, som udgörs särskilt av häradsrätternas och sockenstämmornas handlingar.

Till utskotten hörde vanligen 3–6 bönder (oftast också sockenskrivaren), som hörde till allmogens mest upplysta skikt. Riksdagsmän återfanns ofta i dessa utskott. Överenskommelser rörande utskottens fullmakter stadfästes av häradsrätten. Också ett slags förstärkta utskott kunde förekomma, och de hade större befogenheter. De viktigaste frågorna måste handläggas av sockenstämman.

Särskilt 1750- och 1760-talen var alltså den tid, då dylika utskott bildades i Finland. Detta tidsskede innebar en stark framsmarsch för landsbygden i materiellt, intellektuellt och andligt avseende. Det kommer till synes i storskiftet, i den snabba ökningen av antalet hantverkare på landsbygden, postens och hälsovårdens utveckling, intensifierad studiegång, dramatiskt frambrytande religiös väckelse bland bönderna, tillväxt för den litteratur, som baserade sig på landsbygden, främst folklig psalmdiktning, intensifierat grundande av kyrkobibliotek, försök att effektivera folkundervisningen, osv. Just under detta tidsskede vidgades böndernas synkrets kännbart och ur deras mitt framträdde en ledande krets – låt vara att den ännu var liten – som var bättre skickad för administrativa värv än tidigare, och som delvis intog en helt ny intellektuell attityd. Under samma tid strävade det lägre borgerskapet i städerna efter inflytande och ville bli delaktigt i kontrollen av stadens offentliga hushållning, som undergått en kännbar tillväxt. Just under detta tidsskede uppgjorde man i Sverige planer på privilegier åt bondeståndet, vilka kunde jämföras med den stora franska revolutionens deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Den gustavianska tiden bromsade kännbart denna utveckling. Man kan likväl konstatera, att lokalförvaltningens utveckling redan under 1700-talet, visserligen i anspråkslös skala, hade en verkan motsvarande renässansens inom konsten, humanismens inom vetenskapen samt liberalismens inom det ekonomiska livet och politiken.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Fil. dr. *Matinolli*, Åbo, kunne tilslutte sig professor Halilas resultater og pegede især på reformernes, f. ex. majoritetsprincippets, betydning for frihedsbevægelsens vågnen. Han mente at finde samme udvikling inden for præstestanden.

Landsarkivar *Engström*, Uppsala, spurgte, i hvor høj grad det finske præsteskab påvirkede udviklingen af det lokale selvstyre. Han pegede desuden på de talrige impulser og motiver, der krydsede hinanden i dette spørgsmål, f. eks. på den ene side en bestræbelse fra kronens side for at inddrage det menige

folk i forvaltningsarbejdet og derved forstærke dette, på den anden side en bestræbelse for at befri folket fra centralstyrelsens overmagt.

Foredragsholderen havde ikke specielt studeret præsteskabets rolle, og materialet var sparsomt; men givet var det, at præsteskabet var en drivende kraft.

Endelig pegede professor *Mikko Juva*, Helsingfors, på, at sociale modsætninger spillede en vis rolle i 1700-tallets lokale selvstyre. Endnu i 1700-tallet var det præster og adel, som var aktive i lokalforvaltningen, mens bønderne var passive eller modvillige; først efter at bønderne havde set rigsdagsarbejdet, blev de villige til at samarbejde.

Kl. 10,15 Sektion 1. Præsident: ASTRID FRIIS.
Professor CURT WEIBULL, Göteborg: *Goternas utvandring från Sverige.*

Foredraget er trykt i *Scandia, bd. XXIII, årg. 1955–57, häfte 2.*

Efter foredraget fulgte en diskussion, hvor professor *Astrid Friis* takkede foredragsholderen og karakteriserede ham som en af de mest skarpsindige nordiske historikere, der her havde ydet et vægtigt bidrag til historiografien. Vi har grund til at være stolte af en så lærd historiograf.

Arkivar, fil. lic. *Jan Liedgren*, Bromma, sagde, at identifikationen: goter-göter ligger længere tilbage, end foredragsholderen havde anført. Fra breve kender man således betegnelsen Austro Gotia fra Östergötland, og det ligger tidligere end Nicolaus Ragvaldi.

Dertil svarede foredragsholderen, at den nævnte identifikation kendes allerede fra midten af 1300-tallet i svenske oversættelser af Mosebøgerne. Det nye ligger imidlertid i, at Nicolaus Ragvaldi identificerer »Scandza« med Skandinavien og henlægger goterne hertil. Tidligere havde man ikke kunnet stedfæste »Scandza« i Jordanes' beretning.

Kl. 10,15 Sektion 2. Præsident: ARTUR ATTMAN.
Lektor EINAR ERIKSEN KLEPPE, Oslo: *Danske og engelske forbilder for norsk pengepolitikk i Norges Banks første år.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Den økonomiske historieskrivning i Norge har vært tilbøyelig til å betrakte Norges Banks første vanskelige år fra et pronorsk synspunkt. Man synes å ha ment at Norges pengepolitikk fra Bankens grunnleggelse (1816) og til Norsk Speciedaler kom i pari (1842), ble utformet på særnorsk grunnlag, og at den derfor, historisk sett, var en original nyskapning.

I foredraget ble det søkt påvist:

1. At hovedbestemmelsene i den pengelovgivning som skapte Norges Bank, ikke lot seg gjennomføre, og at Annet Overordentlige Storting 1822 derfor slo inn på en helt ny vei.
2. At finansminister Jonas Collet prøvde å få dette ting med på å innføre dansk pengepolitikk i Norge – men at Carl Johan hindret ham i dette.
3. At den norske pengelovgivning 1822–1842 om den hadde noe forbilde, bygde på den britiske monetærlovgivning 1819–1822.

I konklusjonen ble det, fra den sammenlignende monetærhistories standpunkt, gitt uttrykk for hvordan *glidende deflasjon* best gjennomføres.

Foredraget er trykt i *Økonomisk Revy* 1957, nr. 6.

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 10,15 Sektion 3. Præsident: HOLGER HJELHOLT.
Professor MIKKO JUVA, Åbo: *Skandinavismens inverkan på de politiska strömningarna i Finland.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Skandinavismens betydelse i Finland kan rätt förstås endast mot bakgrunden av händelserna år 1848. Februarirevolutionen fogade till den finska patriotismens två tidigare tonmotiv, det konstitutionellt-konservativa och national-romantiska, ett tredje,

det politisk-liberala. Att enbart hålla sig till ärvda rättigheter, att enbart sträva till kulturellt oberoende, kunde icke vara tillfyllest för en nation som var medveten om sig själv. Utan en demokratisk politisk frihet var det föregående blott halvhet. Som bärare av denna nya inställning framstod särskilt en grupp yngre akademiker och ståndspersoner i Helsingfors, vilken sedermera blev känd under namnet »de blodlösa«.

Det var denna grupp, som under och efter Krim-kriget ivrade för ett frigörande från Ryssland och en återförening med Sverige, »om också ej uti alldeles samma förhållanden, som då man senast skiljdes«. I Finland kunde dessa radikaler ej arbeta offentligt, men i Sverige publicerade en medlem av samma fraktion, Emil v. Qvanten, pseudonymt sin broschyr »Fennomani och skandinavism«, i vilken han med eftertryck framhävde de ovannämnda idéerna.

Ur en närmare analys av såväl v. Qvantens skrift, som av de artiklar, hans meningsfränder senare efter freden skrev i svenska tidningar, framgår det att »de blodlösas« skandinavism helt och hållet var politiskt-liberalt betingad. Motsatsen till Ryssland uppfattades ej egentligen så mycket som nationell utan som kulturell och sedlig. Det var också liberalismens frukter i Sverige, frihet och civilisation, som man längtade till. Ingen nationalistisk hänförelse uppbar dessa radikalers skandinavistiska sympatier.

Orsakerna härtill ligga i öppen dag. För det första voro nationella strävanden för »de blodlösa« något mindervärdigt i jämförelse med den kosmopolitiska liberalismens kulturella och politiska mål. För det andra bör man observera, att den nationalitetstanke, tillhörande 1848 års idéer, som förekom i »de blodlösas« politiska ideologi, till sitt innehåll var fennomansk och icke skandinavistisk. Redan v. Qvanten tar i sin broschyr klart avstånd från skandinavismens kulturella mål, och hans finska korrespåndenter följa hans tankegångar under de följande åren.

Mot bakgrunden av föregående analys kan man rätt förstå innebörden av det partinamn, den nationalliberala vänstern, under vilket dessa radikaler ville göra sig kända inför den svenska publiken. Med detta ville man å ena sidan framhäva gemen-

skapen med den europeiska, icke minst svenska liberalismen, å andra sidan med de inhemska nationalitetssträvandena. Något varaktigt nationalliberalt parti kom dock aldrig till stånd i Finland. »De blodlösas« försök strandade på grund av oförsonligt motstånd från såväl skandinavistiskt som fennomanskt håll. Från den skandinavistiska sidan uttalades förkastelsedomen av August Sohlman år 1855, från den fennomanske sidan av J. V. Snellman år 1858.

Den i detta sammanhang viktigaste tesen i Sohlmans broschyr »Det unga Finland« var, att finnarna som ras saknade all möjlighet till en självständig kultur. Finland och det finska folket är vad de är enbart tack vare inflytandet av det svenska elementet i landet. Finlands framtid är således identisk med den svenska nationalitetens framtid i Finland. Mot bakgrunden av denna uppfattning måste naturligtvis en finsk nationalliberalism te sig som en uppenbar orimlighet.

Lika kategoriskt var Snellmans avståndstagande. Alla försök att i Skandinavien söka stöd för att nå för Finland livsviktiga mål, äro förkastliga. Finlands framtid avgöres endast i Finland.

Beträngd å ömse sidor hade den finska nationalliberalismen råkat i en ohållbar situation. Den svenska skandinavismen förbjöd dess förbindelse med den finska nationalitetsrörelsen, fennomanin dess förbindelse med skandinavismen. I denna beträngda situation avstod »de blodlösa« helt och hållet från de nationella idéerna och utvecklades till ett konsekvent liberalt parti.

Först nu, omkring 1860, begynte skandinavismens nationalistiska element spela en viktig roll i Finland. Betydelsefullast härvidlag var Sohlmans redan nämnda broschyr, som så kategoriskt hade tillbakavisat tanken på ett förbund mellan fennomani och skandinavism. År 1858, det år Snellman från finsktnationellt håll avvärjde den nationalliberala syntesen, startades den svensknationella rörelsen av A. O. Freudenthal, i nära anslutning till de nationalistiska idéerna i »Det unga Finland«.

Den grundläggande orsaken till detta skandinavismens tvåfaldiga inflytande i Finland ligger i dess eget väsen. Å ena sidan var den en nationalistisk rörelse, som vädjade till de

skandinaviska folkens nära frändskap. Denna linje kunde endast med svårighet omfatta Finland, och likeså måste den i Finland verka nationellt splittrande. Men skandinavismen hade även betydande liberalistiska drag, som i den dåvarande situationen synnerligen väl motsvarade de finländska radikalernas frihetsförhoppningar. Det var i sistnämnda gestalt som skandinavismen först vann inträde i Finland. När konjunkturerna förändrades utelämnade dock denna linje de skandinaviska dragen och reducerades till en utpräglad liberal rörelse. Den förra linjen fann genklang i Finland först ett halvt decennium senare. Dess egentliga resultat i Finland var den svenska nationalitetsrörelsen.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Fil. lic. *Herman Schück*, Stockholm, spurgte, om Nordenskjölds og v. Qvantens mellemstilling blev uholdbar i Finland, og om det var derfor, de rejste til Sverige.

Foredragsholderen fremhævede, at der var adskillige, der stod i samme situation, men som ikke rejste.

Professor *Sten Carlsson*, Uppsala, ville vide, om der var udformet et program for den påtænkte svensk-finske union.

Foredragsholderen oplyste, at v. Qvanten havde et sådant program i sine skrifter.

Overarkivar *Holger Hjelholt*, København, spurgte, om finnerne kunne deltage i de skandinaviske møder, og om, hvor mange der eventuelt gjorde det.

Foredragsholderen svarede, at der ingen finner var med til de første møder, men der kom enkelte i 1850'erne. Tilslutningen blev dog aldrig stor – og årsagerne hertil var også ideologiske.

Kl. 11,15 Sektion 1. Præsident: SVEND AAKJÆR.
Rigsarkivar ASGAUT STEINNES, Oslo: *Hundekongen.*

Foredraget vil blive trykt i (norsk) *Historisk Tidsskrift.*

Der var ingen diskussion efter foredraget.

Kl. 11,15 Sektion 2. Præsident: HOLGER HJELHOLT.
Professor EINO JUTIKKALA, Helsingfors: *Om möjligheterna och metoderna att beräkna Finlands folkmängd på 1600-talet.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

Det tills vidare allvarligaste försöket att beräkna Finlands folkmängd på 1600-talet har gjorts av major Sundquist (år 1931). Uppskattningen var baserad på jordeböckerna och 1610-talets bevillningslängder, men Sundquist missförstod så grundligt betydelsen av den kamerala termen *näbb*, som hos honom intar en nyckelställning, att hans beräkningar är utan värde. Jordeböckerna och de äldre bevillningslängderna är knappast användbara för befolkningshistoriska kalkyler, och bortsett från 1690-talet återstår bara en källa: mantalslängderna. I den mantalsskrivna befolkningen i Sverige har Heckscher konstaterat mycket kraftiga årliga växlingar, vilka enligt honom återspeglar välståndsutvecklingen. Även det tavastländska materialet, som föredragshållaren genomgått, företer kraftiga växlingar, men de är inte endast att tillskriva skördeutfallen, utan snarare förvaltningens effektivitet. Dessutom uteslöts småningom allt flere befolkningsgrupper, delvis med, delvis utan stöd i förordningarna. Tre mantalslängder från 1600-talet upptar avgjort flere personer än de övriga, 1634 års, som är den första i serien och den innehållsrikaste, 1654 års, som avfattades efter en sträng rannsakning, och 1694 års, som avfattades efter det mantalskommissarierna hade blivit försedda med en ny och detaljerad instruktion.

Föredragshållaren har analyserat Tavastlands mantalslängd för år 1634 ingående och ur olika synpunkter, t. ex. civilståndsfördelningen, och jämfört dess uppgifter gård för gård med

andra tillgängliga källor. Han har kommit till det resultat, att längden måste anses vara tämligen pålitlig. Med tillägg av soldaterna och barnen uppgick folkmängden i det dåtida Tavastland till 38.000 personer, vilken siffra på grund av eventuella brister i mantalsskrivningen dock måste höjas alternativt med 5 eller 20 procent. På ett något avvikande sätt kan folkmängden år 1654 beräknas till ca. 45.000 personer.

Från och med 1690-talet förekommer en ny källa, i Tavastland tyvärr till en början endast i sju socknar, nämligen förteckningar över döpta och begravna. Dessa uppgifter kan dock inte direkte sättas i samband med den mantalsskrivna befolkningen, då de regionala enheterna vid mantalsskrivningen inte sammanföll med församlingarna. På basen av material från 1700-talets förra hälft kan man beräkna sannolika gränsvärden för vissa relativtal, och även de siffror, som beräknas under förutsättning av, att sagda sju socknar är representativa för hela landskapet, faller inom dessa gränsvärden. Om man sedan tillämper samma grafiska metod som Hannerberg i sina studier rörande Närke (1949), befinnes att Tavastlands folkmängd år 1693–94 var ca. 60–65.000 personer. Till ett obetydligt högre resultat (70.000 personer år 1695–96) kommer man, om man räknar bakåt från 1721 års folkmängd, 55.000 personer*). En så stor folkökning mellan 1634 och 1694, som uppskattningarna förutsatta, är inte osannolik. Det är snarare att vänta, att den fruktansvärda katastrofen under hungeråren 1696–97 föregicks av en snabb befolkningstillväxt.

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Söderlund*, Stockholm, bemærkede, at professor Jutikkalas fremgangsmåde syntes ham at være den første nogenlunde sikre vej fremad i dette problem, idet Heckschers metode havde vist sig ikke at holde stik. Taleren fandt det berettiget at fremhæve det store og møjsommelige forskerslid, som lå bag professor Jutikkalas resultater.

*) Området är här vidsträcktare än i föredragshållarens arbete Die Bevölkerung Finnlands, där de norra socknarna har överförts till Savolax.

Seminarielektor *Fjalar Borg*, Ekenäs, spurgte, om foredragsholderen kunne give nogle tal for det sydlige Finlands spædbørnsdødelighed, der efter lektor Borgs skøn var meget stort.

Foredragsholderen kunne ikke give bestemte tal ud fra sine kilder; men det var også hans indtryk, at spædbørnsdødeligheden var stor.

Kl. 11,15 Sektion 3. Præsident: AKSEL E. CHRISTENSEN.
Docent INGRID HAMMARSTRÖM, Uppsala: *Europeisk och svensk prisutveckling under 1500-talets förra hälft.*

Foredraget vil blive trykt i *The Scandinavian Economic History Review.*

Efter foredraget fulgte en diskussion.

Professor *Aksel E. Christensen* fastslog, at der ikke var nogen grund til at undskylde introduktionen. En gennemgang af de pristeoretiske forskningsresultater var sikkert en støtte for tilhørerne.

Fil. dr., lektor *Tom Söderberg*, Sundbyberg, ønskede på to punkter at gøre et par bemærkninger til foredraget: Prismaterialet, der navnlig var hentet fra Stockholm, kunne vel næppe siges at berøre landbefolkningens levevilkår. Den forbedring af Sveriges økonomiske situation i forhold til udlandet, som måtte blive en følge af de i foredraget indvundne resultater, kunne måske siges at støtte Heckschers teori om Vasasveriges materielt lykkelige befolkning.

Foredragsholderen mente ikke at have udtalt sig om virkningerne af prisudviklingen og ville helst overlade denne side af spørgsmålet til andre forskere.

IV.

AFSLUTNING

FREDAG DEN 9. AUGUST

Kl. 15,15 Plenarmøde. Præsident: TROELS FINK.

Professor STURE BOLIN, Lund: *Aritmetisk formel – penninghistorisk slagruta.*

Foredragsholderen har meddelt følgende referat:

En ny penninghistorisk metod gör det möjligt att med hjälp av vissa algebraiska formler eller hellre en och samma algebraiska formel, varierad efter olika situationer, på grundval av en myntseries metalliska värdevariation fastställa värdeskillnaden mellan myntad och omyntad metall. Enklast kan detta uttryckas så, att det är omöjligt, at samtidigt utge nominellt likvärdiga men metalliskt olikvärdiga mynt, av vilka det bästa myntet har ett metalliskt värde över $\frac{ma}{a-1}$ (m är myntens metalliska medelvärde, a utgör det inverterade värdet av $\frac{1}{a}$, vilket betecknar den del av myntens nominella värde, som icke täckes av dess metallvärde). Detta gör det möjligt att fixera i vart fall den minimivinst, som staten under äldre tider haft av sitt myntningsmonopol. Genom demonstration av ekvationer och diagram kan man visa, att de äldsta romerska mynten, de librala kopparassen, hade ett övervärde över sitt metallinnehåll å 33 %, att de romerska denarerne från begynnelsen fram till c:a 200 e. Kr. på motsvarande sätt varit övervärderade över metallen med 25 %, medan guldmynten syntes vara övervärderade med 20%. Ekvationer och diagram indicera, att under 200-talets penningkris den myntade metallens övervärde över den omyntades ökats, för guldets del från 20 till 33%. Den romerska penningpolitiken hade alltifrån begynnelsen – med vissa undantag – noga anpassats efter de lagar, som gälla för myntning och nedsmältning av mynt och som kan allmängil-

tigt uttryckas i den ovannämnda algebraiska formeln. Under 200-talets svåra penningkris måste dock de principer, som från begynnelsen tillämpats i den romerska penningpolitiken överges. Diokletianus sökte att etablera det romerska penningväsendet enligt samma principer, dock modifierade enligt erfarenheter, som vunnits under 200-talet, men misslyckades. Senast omkring år 300 e. Kr. gick det penningsystem under, som alltifrån 200-talet f. Kr. varit det rådande i romarriket.

Föredraget utgör ett referat av föredragshållarens numer till tryckning inlämnade arbete »*State and Currency in the Roman Empire to 300 AD*«.

Efter at professor Troels Fink varmt havde takket for denne afslutningsforelæsning, fik professor Sture Bolin pâny ordet og indbød deltagerne til næste kongres i Lund, der jo allerede tidligere i egenskab af ærkebispesæde havde haft rollen som Nordens kulturelle midtpunkt. (Kongressen afholdes 1961).

Mod forventning var der i mellemtiden anmeldt et diskussionsindlæg fra lektor *Einar Eriksen Kleppe*, Oslo, der ønskede at fremhæve Greshams lov. Han var dybt uenig med foredragsholderen om, at man kunne sænke metalindholdet i mønterne, uden at der skete noget. Hvis metalindholdet sænkes, så må priserne stige.

Da foredragsholderen ikke fandt anledning til at uddybe spørgsmålet nøjere, end det var sket i foredraget, fik historikermødets præsident, professor, dr. phil. *C. O. Bøggild-Andersen*, ordet. Han mente, at bogen om »Hansestæderne og Norden« ville få betydning for hanseforskningen fremover, og fandt, at der var grund til at glædes over foredragenes alsidighed på denne kongres. Den havde vist, at nordisk historieforskning med hensyn til grundighed og metode ikke stod tilbage for europæisk forskning i almindelighed.

Dermed afsluttedes det nordiske historikermøde.

V.

SAMMENKOMSTER OG UDFLUGTER

Tirsdag den 6. august samledes historikermødets deltagere til en kort modtagelse på Aarhus Universitet. I aulaen bød formanden for organisationskomiteen, professor *Bøggild-Andersen*, de fremmødte historikere velkommen til Århus, og derefter fordelte man sig i de tilstødende lokaler for at indtage en let servering.

Onsdag den 7. august var der om eftermiddagen arrangeret en udflugt for historikermødets damer til traktørstedet Skovmøllen ved Århusbugten, syd for byen. Turen lededes af fru *Annegrete Dybdahl*.

Om aftenen var der besøg i domkirken, hvor domorganist *Georg Fjelrad* spillede tre orgelstykker af Diderik Buxtehude. Derefter begav deltagerne sig til rådhuset, hvor Århus by var vært ved en souper i rådhushallen. Rådmand *Bernhardt Jensen* bød velkommen, og professor *Halvdan Koht* takkede på gæsternes vegne Århus by.

Torsdag den 8. august foretoges om eftermiddagen en udflugt på Djursland med besøg på herregårdene Gl. Estrup og Rosenholm samt ved Kalø slotsruin. På Gl. Estrup serveredes en forfriskning; museumsforvalter *Andreas Bjerre* fungerede som vært. Der deltog 312 personer i udflugten, som var tilrettelagt af et udvalg, bestående af professor *C. O. Bøggild-Andersen*, museumsinspektør *Helge Søgaard* og lektor *Erik Reske-Nielsen*.

Om aftenen deltog 96 af mødets deltagere i et punchegilde i universitetets vandrehal. Arrangementet var fortrinsvis for mødets yngre deltagere og var tilrettelagt af de historiestuderende ved Aarhus Universitet.

Fredag den 9. august var der frokost for programudvalget og præsidiet med damer på Sjette Frederiks Kro.

Om aftenen samledes 303 deltagere til afslutningsmiddagen på restaurant Varna, der denne aften var forbeholdt kongressen. Professor *Bøggild-Andersen* bød velkommen, og under middagen blev der talt af professor *Pentti Renvall*, cand. mag. *Björn Thorsteinsson*, riksarkivar *Asgaut Steinnes*, professor *Sture Bolin*, professor *Astrid Friis*, universitetets prorektor, professor *Heinrich Bach* og rådmand *Bernhardt Jensen*. Professor *Troels Fink* takkede alle, der havde medvirket til at give historikermødet et godt forløb. Aftenen sluttede med dans.

Under historikermødet indløb et telegram fra russiske historikere i Sovjetunionen, der beskæftiger sig med udforskningen af de skandinaviske landes historie og de russisk-skandinaviske forbindelsers historie. Telegrammet lyder i oversættelse:

Til de skandinaviske historikeres møde i Århus.

Højtærede kolleger!

Fra de historikere i Sovjetunionen, der beskæftiger sig med udforskningen af de skandinaviske landes historie og de russisk-skandinaviske forbindelsers historie – og også fra os personligt – hilser vi deltagerne i de skandinaviske historikeres ordinære møde i Århus. Vi ønsker Dem, at det må blive frugtbart og vellykket.

En alsidig udforskning af det emne, der er sat til debat på Deres møde: »Skandinaviske synspunkter vedrørende forbindelsen mellem Hanseforbundet og Skandinavien« har stor betydning for den rette vurdering af en vigtig periode i historien for de folk, der bor i landene omkring Østersøen.

Vi håber, at De, idet De går videre i udforskningen af de gensidige forbindelser mellem alle de folk, der bebor Østersøens bredder, vil finde det muligt i fremtiden at opstille som et af emnerne for de skandinaviske historikeres ordinære møder:

De russisk-skandinaviske forbindelser og deres betydning for Skandinaviens historie. En fælles bearbejdelse af dette store emne gennem meningsudveksling vil kunne bidrage til styrkelse af vore videnskabelige forbindelser og vil blive til nytte for udviklingen af den internationale historievidenskab som helhed.

Med venlig hilsen og de bedste ønsker fra redaktionen af »Skandinavskij sbornik« (Skandinaviske samlinger).

W. Pochljobkin. – Madisson.

Fra Estlands historikere:
Hans H. Kruus. – H. Moosberg.
Fra Letlands historikere:
Jazutis Seids Stepermanis.
Fra Kareliens historikere:
I. Siukijainen. – V. Maschezerskij.

Præsidiet afsendte følgende svar:

Til redaktionen af Skandinavskij sbornik.

Det nordiske historikermøde i Aarhus 1957 bringer forskerne af de skandinaviske landes historie i Sovjetunionen vor tak for Deres venlige hilsener og ønsker.

De nordiske landes historikere har længe omfattet udforskningen og klarlæggelsen af de nordisk-baltisk-russiske forbindelser gennem århundrederne med stor interesse og vil også i fremtiden gøre det.

Med venlig hilsen og gode ønsker.

For det nordiske historikermøde

C.O. Bøggild-Andersen.

/ Troels Fink.

Til åbningsmødet d. 7. august og til middagen på Varna d. 9. august var indbudt repræsentanter for universitetet og for bystyret.

Den danske statsradiofoni bragte fyldige uddrag af debatten om rapportemnet. Desuden transmitteredes Sverre Hartmanns og et stort uddrag af Folke Lindbergs foredrag. Også den norske og den svenske radio bragte udsendelser fra mødet.

Som sekretærer fungerede:

Arkivar Anne Riising.
Bibliotekar Poul Enemark.
Cand. mag. Tage Kaarsted.
Arkivar Finn H. Lauridsen.
Mag. art. Knud Prange.

Museumsinspektør Gunner Rasmussen ydede bistand i forbindelse med udflugten og tegnede kortet over ruten.

Under mødet ydede følgende 15 historiestuderende fra Aarhus Universitet omfattende bistand i bureauet, som sekretærer ved foredragene o. s. v.:

Birgit Busch.
Inger Jørgensen.
Anne Krogsgaard.
Harald Westergård Andersen.
Preben Andersen.
William Busch.
Vagn Christensen.
Paul Dahl.
Bjørn Jensen.
Kaj Nysted Jensen.
Aksel Damsgaard Madsen.
Helge Paludan.
Niels J. Pedersen.
Harald Skovgaard-Petersen.
Preben Sørensen (cand. mag.).